

Len
2245

1-70

8

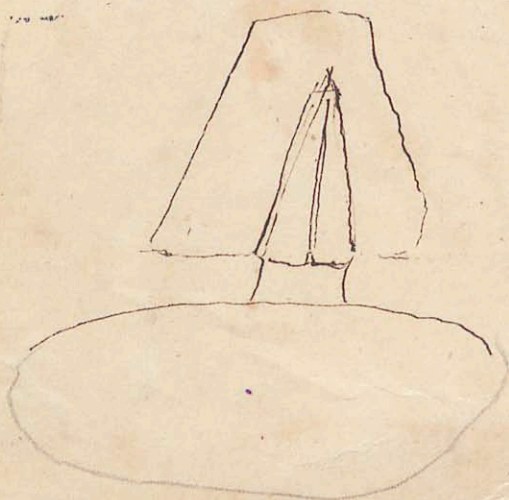
2-80

25
5

7 15

11-70

4 3/9

1999

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ

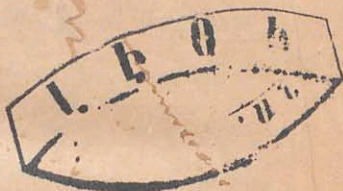
ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Գիրք երրորդ

Տպադրեալ

Ծախիւք Բաբեարաշտօն Լմուսնոյ Տիտուլէար
նի Սուլեանիկի Յովսէփայ Յովհաննիսեան Լ.Ֆ.
հնդեանց, Լ. զնուստոյ Նաւնոյ Սուլիսեան
Լ. Ֆ. հնդեանց

1855 և Հայոց ՌՅԴ

ԹԻՖԼԻՉ

ի Տպարանի Ներսիսեան Հոգևոր Գալուցի
Հայոց ընծայելոյ յազնուստիան Գեորգոյ
Լ. ըծրունոյ:

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ:

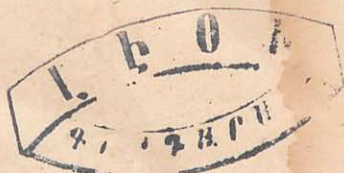
Съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ
Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ.
Тифлисъ, Іюня 17 го дня 1854 года.

Ценсоръ И. Кайтмазовъ.

4 2245-60

28 2248

Աղօթք առաւօտեան

Յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

Տէր եթէ զըթուեն իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս քո:

Օրհնեալ համադոյ և միասնական անբաժանելի սուրբ. Երրորդութիւնն՝ Հայր և Որդի և սուրբ Հոգի. այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Տէրունական աղօթք:

Հայր մեր որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո: Եկեսցէ արքայութիւն քո. եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի: Օհայց մեր հանապազորդ սուր մեզ այսօր և թող մեզ բզլապարտիս մեր, որպէս և մեք թողումք մերոց պարտապանաց: Եւ մի տանիր զմեզ ՚ի փորձութիւն. այլ փրկեա՛ւ զմեզ ՚ի չարէ: Օհ քո է արքայութիւն և զօրութիւն և փառք յաւիտեանս ամէն:

Երրորդութիւն անբաժանելի Աստուած յաւիտենական՝ անկեալ առաջի մեծութեան փառք:

ուսց քոյ՝ դահանամ զքէն վանն անբառ ողոր-
մութեան քո, որ պահպանեցեր և հասուցեր զիս
յոյս ժամ առաւօտուն :

(Օրհնեմ և փառաւորեմ զքեզ, և մատու-
ցանեմ Արարիչդ խնամ զամենայն զխորհուրդս
զբանս և զգործս • և առաջագրեմ առնել այսօր
և զամենայն առուրս կենաց խնոց զամենայն ինչ
'ի սէր և 'ի փառս քո, և 'ի խուլ զԱստուածա-
յին կամս քո, և սիրով յանձն առնուլ զոր
առաքէ հայրախնամ՝ Ախախնամութիւնդ 'ի վե-
րայ իմ : Աման որոյ ընկալեալ զյօժարութիւն
որով խնոյ՝ օգնեա՛ տկարունս և տարտամութեանս
խնում • զօրացի՛ զիս 'ի պահպանութիւն պատուի-
րանաց քոյ • պահեա՛ զիս յամ փորձութեանց
հոգւոյ և մարմնոյ : Տնւր ինձ զչնորհս քո, զի
ընդ իս լիցի, ընդ իս գործեացէ, և ընդ իս մինչ 'ի
սպառ հացցէ մնացցէ, և շնորհեա՛ ինձ հանապաղ
այնմ յանկալ և փախաղել, որ առաւել հաճոյ
է քեզ և ընդունելի : Քո կամք իմ լիցին • և
իմ կամք քոյ կամաց միշտ զհետ երթիցեն :

Տէր ուսո՛ ինձ առնել զկամս քո • ուսո՛ ինձ

առաջի քո արժանապէս և խոնարհութեամբ
գնալ : Տո՛ւր ինձ Տէ՛ր զմաստութիւն երկնա-
յին, զի ուսոյց քան զամենայն զբեզ խնդրել և
գտանել • քան զամ զբէն խորհիլ և զբեզ սիրել :
Տո՛ւր ինձ ՚ի վեր քան զամենայն ցանկալի ՚ի քեզ
հանգչիլ և զսիրտ իմ ՚ի քեզ խաղաղել : Օ՛հ դու
միայն ես ճշմարիտ խաղաղութիւն սրտի, դու միայն
հանգիստ, և քեզ փառք յաւիտեանս • ամէն :

Ա՛յլ աղօթք առաւ օտեան •

Տէ՛ր իմ և Ա՛ստուած իմ , շնորհակալ եմ
զբէն, զի ՚ի վերայ այլոց բարերարութեանց քոց՝
յաւելեր և զայս, զի զարթուցեալ զես ՚ի քնոյ՝
հասուցեր յայս ժամ՝ առաւօտուս առ ՚ի փառա-
ւորել զանուն քո սուրբ • և ընդունել ՚ի քէն ըզ-
շնորհս՝ որով զօրացեալ կարացից առնել զհո-
ճոյս քո : Ուստի խնդրեմ զի ընդ առաւօտանալ
առուրս, առաւօտասցին յիս լուսաւորուիք շնոր-
հաց քոց • զի որպէս մարմին իմ ՚ի մարմնաւոր լոյս
տունջեան , նյնպէս և հոգի իմ՝ յիմանալի լոյս
շնորհաց քոց շրջեսցի զօրն ողջոյն • ամէն :

Սուրբ Աստուած, սուրբ և հոգի, սուրբ և անմահ, որ խաչեցար վասն մեր • ողորմեա՛ մեզ (երկոյ՝ երկոեա) • Փառաւորեալ և օրհնեալ միշտ սուրբ հոյս Աստուածածին Սարիամ մայր Վերիստոսի, մատո՛ զաղաչանս մեր Որդւոյ քոյ և Աստուծոյ մերոյ •

Փրկէ՛լ զմեզ 'ի փորձութենէ և յամենայն վտանգից մերոյ •

Ա՜սուրբ Հոգին •

Սաստուած զքեզ խոստովանիմք զսուրբ Հոգիդ և երկիր պագաններք, որ ես պատճառ կենդանութեան եղելոցս և խաղաղարար աշխարհի, որ զտղխտութիւն աշակերտացն բաղում գիտութեամբ լցեր • և 'ի հրեղէն լեզուս բաժանեալ՝ անճառելի ցուցարնոցս • աղաղակեմք Տէր խնայեա՛ և կեցո՛ զմեզ •

Ա՛նտումն առ սուրբ Այսն Սարիամ •

Ուրախ լեր բերկրեալք՝ Տէր ընդ քեզ •
 լ՛ շնորհօք սուրբ հոյս Սարիամ օրհնեալ ես

դու 'ի կանոյս և օրհնեալ է պտուղ որովայնի
քո • զի ծնար զերկիջ հոգւոյ մերոյ :

Ա՛սուրք Այոյն Տիրամայր :

Ա՛ղաչեմք զքեզ սուրբ Այոյս Սարիամ Ա՛ս
ստուածածին՝ բարձրելոյն զօրութեամբն հալա
նաւորեալ և սուրբ Հոգւոյն եկաւորութեամբն
լուսաւորեալ, որ զամենայն գոյութեանց ստեղ
ծիչն յղացեալ ծնար անճառապէս • մարմնացե
լոյն առ 'ի քէն բարեխօսեա՛ կեցուցանել՝ զան
ձինս մեր :

Դարձեալ առ սուրբ Ա՛ստուածածինն •

Ա՛նկանիմք առաջի քո սուրբ Ա՛ստուածածին
և աղաչեմք զանարատ զԱյոսդ, բարեխօսեա՛ վասն
անձանց մերոց, և աղաչեա՛ զմիածին որդիդ փրկ
կել զմեզ 'ի փորձութենէ և յամենայն վտան
գից մերոց : Որ արձակիչդ ես կապելոց՝ պար
զեատու ամենեցուն, այսօր հայցմամբ ծերուն
ւոյն՝ արձակեա՛ և զիս զբաղմամբս 'ի կապա
նոց մահու 'ի կեանսդ յաւիտենից :

Խաչի աղօթք :

Առաջի պատուական ամենայաղթ Խաչի քո
անկանխիք երկիր պագանելով և խնդրեմք զթու-
ղութիւն յանցանաց մերոց, քանզի սովաւ բար-
ձեր զգատապարտութիւն աղղի մարդկան: Ա-
յո՛վ մ' վա՛ սրբոյ Աստուածային քո նշանն՝ շնոր-
հեա՛ զերկնային զխաղաղութիւնդ նմ՝ աշխարհի:

Ժամամուտ յարութեան :

Քրիստոս յարեալ 'ի մեռելաց, մահուամբ
զմահ կոխեաց, և յարութն իւրով մեզ զկեանս
պարզեեաց, նմա փառք յաւիտեանս, ամեն:

Հանգստեան Աղօթք:

Տէր Աստուած մեր՝ դու պահեա՛ զմեզ խա-
ղաղութեամբ 'ի գիշերիս յայսմիկ և յամենայն
Ժամանակի: Ըսուրբ երկիւղ քո բեռեալ պա-
հեա՛ զմիտս և զխորհուրդս մեր: Որպէս զի յա-
մենայն Ժամ քե պահպանեալ լիցուք յորո-
գայթից Թշնամւոյն: Աւ քեզ հանցուք զօրհնուի՛
և զփառս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյդ սրբոյ, այժմ՝
և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից, ամեն:

Հրեշտակի խաղաղութեան յանձն արա զան
 ձինս մեր Տէր զօրութեանց • որ եկեալ պա-
 ճեացի զմեզ անխռովս 'ի առէ և 'ի գիշերի,
 յարթութեան և 'ի հանգստեան մերում • զի
 դու ես արարիչ լուսոյ, և հաստիչ գիշերի •
 Եւ այժմ՝ աղաչեմք դեռ Տէր Աստուած մեր,
 զհանգիստ գիշերիս շնորհեա՛ խաղաղութեամբ
 անցուցանել, և հասանիլ 'ի պաշտօն առաւօտու
 յերկրպագութիւն և 'ի փառաբանութիւն ամե-
 նասուրբ Արքորդութեանդ, այժմ՝ և միշտ և
 յաւիտեանս յաւիտենից • ամէն:

Փառք քեզ Տէր Աստուած մեր, որ պարգևե-
 ցեր զօրս զայս բարեալ և խաղաղութ՝ անցուցանել:

Արդասէր Աստուած՝ զառաջնայ գիշերս
 որ 'ի վերայ մեր գալոց է, 'ի մեղաց փրկեա՛, 'ի չա-
 րեաց աղատեա՛, և 'ի գործս բարիս առաջնորդեա՛:

Առաւօտու օրհնութեանցն և փառաբանու-
 թեանցն արժանի արա՛ զամենայն հաւատացեալս
 անուանդ քում սրբոյ, և պահեա՛ 'ի խաղաղութեան:

Տէր Աստուած մեր՝ տուր զքո խաղաղութիւնդ ամենայն աշխարհի, բարձ ղցասումն և զպառաւհասն յարարածոցս: Ողորմեաց հարց և եղբարց մերոց՝ կենդանեաց և հանգուցելոց:

Տէր Աստուած օգնեա՛ թագաւորացն քրիստոնէից, և իշխանացն բարեպաշտից, զօրաց և զաւակաց նոցին՝ պահելով ՚ի խաղաղութեան:

Տէր Աստուած մեր՝ պահեա՛ զառաջնորդս և ղեղբայրութիւնս մեր սմբողջ և անխռով ՚ի կամս ողորմութեան քո:

Նշանաւ սուրբ և պատուական խաչիւ քո՝ հալածեա՛ ղերեւելի և զաներեւոյթ թշնամին ՚ի սահմանաց մերոց և ՚ի բնակուէս մերմէ: Փրկեա՛ զմեզ ՚ի հրոյն յաւիտենից, և քեզ փառք յաւիտեանս և ամէն:

()Եհնութիւն Սեղանոյ:

Նէք ամենեցուն ՚ի քեզ յուսան, և դու տաս նոցա կերակուր ՚ի ժամու: Բանաս ղձեռն քո, և լցույանես զամենեւեան քաղցրութեամբ կամօք քովք:

Ճաշակեսցիւք խաղաղութեամբ, օրհնեալ է
Տէր 'ի պարգևս իւր + ամէն:

(Օրհնութիւն զինի սեղանոյ)

Տէր Յիսուս, լցաք 'ի բարութեանց քոյ :
Տաղուք զոհոյն Տեառն Աստուծոյ մերոյ Հօր և
Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ : Օհերողս Աստուած
օրհնեսցէ, սպասաւորաց և երախտաւորաց վարձա
բարեաց պարգևեսցէ + և օրհնեսցէ զամենեւեան :
| Խոթիւն սեղանոյս անհատ և աննուազ արաս
ցէ Քրիստոս Աստուած մեր, որ զմեզ կերակ
րեաց և լիացոյց : Ամա փառք յաւիտեանս + ամէն :

Աղօթք յառաջ քան զգոտաւորութիւն :

աշոթի յասաց իւր զփաստութիւնս :

Ամենաբարի Աստուած, առաքեալ առ մեզ լու
շնորհս Հոգւոյդ քոյ սրբոյ 'ի մատակարարել
և 'ի կաղզութիւնս հոգւոյ մերոյ, որ
պէս զի մեք հետեւելով ուսմանց՝ աւանդելոց մեզ,
Ժամանեցուք քեզ Ստեղծողդ մերում 'ի փա
ռքս և յօգուտ ծնողաց մերոյ և ամենայն հասա
րակութեան :

Օգնի դասաւարտեան :

Գոհանամք զբէն Արարիչ , որ պարգևեցեր
մեզ զչնորհս Հոգւոյդ սրբոյ , որով հետեւեցաք
մեք ուսմանց : Օրհնեա՛ զԱյսսն , զմեծաւորս ,
զճնողս և զուսուցիչս մեր , որք առաջնորդեն մեզ
'ի գիտութիւն ճշմարտութեան . և տու՛ր մեզ
զկարողութիւն , զի շարունակեսցուք զուսմունս
մեր :

Համառօտ բացատրութիւն Հանդանակի (Հաւատամբի) :

Հաւատամբը բաժանուով է տասներկու մասն .

I Մասն Հաւատամբի ասում ենք , , Հաւատամք
, , 'ի մի Աստուած Հայրն ամենակալ՝ յա-
, , րարիչն երկնի և երկրի , երևելեաց և անե-
, , ըւելութից , , :

Իսա առաջին մասն Հաւատամբի սովորեցնում է մեզ
հինգ բան՝ 1) Թէ կայ Աստուած և մէկ է , 2) Թէ Աս-
տուած մէկ է , բայց ունի երեք անձն (Հայր , Որդի և սուրբ
Հոգի , իմ մէկ Աստուածութեան մէջ դիւանում ենք ե-

բերանն, և երեք անձն մէջ մէկ Մատուածութիւնս. մէկ
բառով էլ ասում ենք Երրորդութեան (3) Թէ առաջին
անձն ամենատարբեր Երրորդութեան է Հայրն Մատուած :
4) Թէ այս երեքորեան Մատուածը ստեղծել է երկիրը և
երկիրը, և նրանց մէջ իլած ամէն արարածները՝ երեւելի
(որ տեսնում ենք աչքով) և աներևոյթը, (որ աչքով չենք
տեսնում) : 5) Թէ Մատուած էս ամէնը իր ձեռքին ստի,
պահպանում է և կառավարում է :

2 Ման ասում ենք՝ ,, Հաւատամք և 'ի մի
,, Տէր Յիսուս Քրիստոս Որդին Մատու-
,, ծոյ ծնեալն յՄատուծոյ Հօրէ՝ միածին ,
,, իմ յեութենէ Հօր : Մատուած յՄատուծոյ,
,, լոյս 'ի լուոյ, Մատուած ճշմարիտ, յՄատու-
,, ծոյ ճշմարտէ՝ ծնունդ և ոչ արարած : Նոյն
,, ինքն 'ի բնութենէ Հօր , որով ամենայն ինչ
,, եղև յերկինս և 'ի վերայ երկրի, երեւելի և
,, աներևոյթը ,, :

Իս երկրորդ մասից Հաւատամքի սովորում ենք՝
1) Թէ՝ երկրորդ անձն սուրբ Երրորդութեան է Որդին
Մատուծոյ Յիսուս Քրիստոս : 2) Թէ մի միայն է որդի Մատու-
ծոյ, և չընդ ուրիշ որմին նրա նման Որդի Մատուծոյ :
3) Թէ որդին Մատուծոյ ծնել է Հօր Մատուածանից յաւի-
տանից յառաջ, և հնդուր համար նա անվանաւ և ան-
սկիզբն, ինչպէս որ Հայր Մատուածը : 4) Թէ Յիսուս Քրի-
ստոս ճշմարիտ Մատուած է, ճշմարիտ Մատուածանից, և համա-
դոյակից է Հօր Մատուծոյ : 5) Թէ Որդին Մատուծոյ չ'է
ստեղծած, այլ նա է ստեղծել ամէն բանը :

3 Մասն՝ , Որ յաղագս մեր մարդկան և
 ,, վասն մերոյ փրկութեան իջեալ յերկնից՝
 ,, մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարեալ
 ,, պէս ՚ի Մարիամայ սրբոյ Սուսէն Հոգւոյն
 ,, սրբով: Որով հառ զմարմին, հոգի և միտք,
 ,, և զամենայն որ ինչ է՝ ի մարդ, ճշմարտապէս
 ,, և ոչ կարծեօք ,:

Իս մասն հաւատամքի սովորեցնում է մեզ՝ 1) Թէ Որդին Մատուցոյ վեր եկաւ երկնից և մարդկային բնութիւն առաւ, քի մարմին, հոգի և միտք, և կատարեալ մարդ դառաւ, բայց չընտրեց իրա Մատուածային բնութիւնը և յաւկութիւնները: որով և յայտնեալ աշխարհիս վերայ, կոչեցաւ Յիսուս (փրկիչ), Քրիստոս կամ մեսիա (օծեալ), Խմանաւ (Մատուած մեր հետ): 2) Թէ Յիսուս Քրիստոս ծնաւ Մարիամ սուրբ կուսից հոգւով սրբով ճշմարտապէս և ոչ կարծեօք: 3) Թէ Յիսուս Քրիստոս եկաւ աշխարհը՝ որ փրկի մարդկանց էն մեղքից, որոյ մէջ ծնում են նրանք և կան, և ազատի էն մահից, որով դատապարտւած էր ամէն մարդ մեր նախահայր Ադամայ մեղքով:

4 Մասն՝ , Զարչարեալ, խաչեալ, Թաղեալ ,:

Իս մասի մէջ սովորում ենք՝ 1) Թէ Յիսուս Քրիստոս շատ չարչարանքներ քաշելով խաչեցաւ, մեռաւ, Թաղեցաւ: 2) Թէ էս չարչարանքները քաշեց ոչ Թէ իրա մեղքի համար, (պառաճառն որ ինքն անմեղ և անարատ էր,) այլ տանջեցաւ և մեռաւ մեզ փրկելու համար մեղքիցը և մահիցը:

5 Մասն՝ ,, Արքայորդ աւուր յարուցեալ , , :

Իս մասն հաւատամքի սովբեցնում է մեզ , թէ Յիսուս Քրիստոս մեռնելուց յետոյ երկը օրւոյ վրայ յարութիւն առաւ (վերելացաւ) :

6 Մասն՝ ,, Ելեալ յերկինս նստին մարմն , , նոյն նստաւ ընդ աջմէ Հօր , , :

Ա եղբորդ մասն մէջ սովբում ենք , թէ Յիսուս Քրիստոս իրա յարութիւնից յետոյ քառասուն օրւոյ վրայ Համբաւ ձաւ (բարձրացաւ դնաց) երկինքը նոյն մարմնովը և նստաւ իրա Հօր Մոտեցոյ աջ կողմումը՝ հաւատարբնելով նրա հետ զօրութիւնով և փառքով :

7 Մասն՝ ,, Պալոյց է նստին մարմնովն և փառք , , Հօր՝ ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս, որոց , , Թաղաւորութեանն ոչ գոյ վախճան , , :

Եւ թոյներդ մասն հաւատամքի սովբեցնում է մեզ , թէ Յիսուս Քրիստոս միւսանդամ պէտք է գոյ երկնքից փառքով բոլոր մարդկերանց դատելու համար՝ թէ՛ կենդանիներին և թէ՛ մեռածներին, և նրա Թաղաւորութիւնը վերջ է՛ւնի :

8 Մասն՝ ,, Հաւատամք և ՚ի սուրբ Հոգին՝ յանելն և ՚ի կտտարեալն, որ խօսեցաւ , , յօրինս և ՚ի մարդարէս և յաւետարանս : , , Որ էջն ՚ի Յորդանան, քարոզեաց զառարեալն, , , և բնակեցաւ ՚ի սուրբան , , :

Իս մասն մէջ սովբում ենք՝ 1) թէ Արքայորդ անձն սուրբ Արքայորդութեան է Հոգին սուրբ : 2) թէ Հոգին

սուրբ Հաւատարակից ընկելով Հօր և Որդւոյ՝ կեանք է տալիս ամէն արարածոց, և նրան պարտական ենք Հօր և Որդւոյ հետ Հաւատար երկրպագութիւն և փառք տալ, իրրեւ ճշմարիտ Տեառն Աստուծոյ : 5) Թէ մարդարեք և առաքեալք Աստուծոյ կամբք մարդկան յայտնելուց և սուրբ գիրքը դրելուց՝ Հոգւոյն սրբոյ շնչմամբ էին խօսում և դրում : 4) Թէ երբոր Քրիստոս մկրտում էր Յորդանան գետումը, Հոգին սուրբ վեր եկաւ արանակերպ, քաղցեց, թէ Քրիստոս ուղարկած է, և Քրիստոսի Աստուածութիւնը վկայեց և բնակեցաւ սուրբերի մէջ :

9 Մասն՝ , , Հաւատամբ և 'ի մի մկայն ընդ հանն , , րական և յառաքելական սուրբ Եկեղեցի , , :

Իններորդ մասն Հաւատամբի սովբեցնում է մեզ, թէ ճշմարիտ Եկեղեցին Քրիստոսի մէջ է, ընդհանրապէս է, առաքելական է և սուրբ է : Մէջ առում է հն պատճառաւ, որ ամենայն քրիստոնեացք մէկ Հաւատով, սուրբ սիրով և հաւատառուն յուսով մէկ Քրիստոս և մէկ Աստուած են պաշտում : Ընդհանրապէս՝ որ եկեղեցին Քրիստոսի, քի Քրիստոսի հաւատացողները, ամենայն տեղ տարածւած են, և անընդհատ և անփոփոխ պէտք է շարունակել մինչեւ աշխարհիս վերջը : Առաքելապէս՝ որ Քրիստոսի եկեղեցւոյ ամէն ուսմունքը և վարդապետութիւնները սուրբ, մաքուր և անարատ են, և չունին պակասութիւն և կամ մեղրութիւն (ծուրը կարծիք) :

10 Մասն՝ , , 'ի մի մկրտուի, յապաշխարուի , , 'ի քառութիւն և 'ի Թողութիւն մեղաց , , :

Եւ մասն Հաւատամբի սովբեցնում է մեզ նախ՝ սուրբ մկրտութեան խորհրդոյ ուսմունքը, քի թէ սուրբ աւագանի ծնողեամբը ողբւում ենք սկզբնական մեղքից և Հօր Ար-

տուճոյ որդի ենք դառնում : (Սկրտութիւնը պէտք է լինի մէկ անգամ , էնդուր որ Քրիստոս մէկ անգամ մեռաւ և յարեաւ , և միւսանգամ չի մեռնիլ . Էս պատճառաւ մկրտութիւնը անկրկնելի է) : 2) Թէ մարդս ճշմարիտ ազաշխարհութիւնով խտախուժ է և Թողութիւն է ստանում էն մեղքերից , որն որ մկրտութիւնից յետոյ է զտրծել :

II Ս'ան' , , Ի յարութիւնն մեռելոց , 'ի դա , , տաառանն յաւիտենից հոգւոց և մարմնոց , , յարքայութիւնն երկնից , , :

Իս մասի մէջ սովորում ենք , Թէ ամենայն մեռած մարդու մարմինները վերջին դատաստանի օրը պէտք է վերկենան Աստուծոյ հրամանաւ , և դատւին Քրիստոսից , և ամէնքը իրանց վարձը ստանան :

I2 Ս'ան' , , Եւ 'ի կեանսն յաւիտենականս , , :

Իս մասը սովորեցնում է մեզ , Թէ ամէն մարդկան յարութիւնից և Քրիստոսի դատաստանից յետոյ յաւիտենական կեանք պիտի ըլնի , ուր արդարները անվախճան երանութիւն կրժառանգեն , և անղեղձ մեղաւորները կ'երթան յաւիտենական տանջանքի մէջ :

Աղօթքն է խնդրուածք բարեաց յԱստուծոյ :

Աղօթքը բաժանուում է երկու՝ հրապարակական և առանձնական :

Հրապարակականն է , երբ որ շատ աղօթք անողներէ հետ միասին տաճարի մէջ հրապարակաւ

կատարում ենք:

Նրա տաճարի մէջ ամէնքը փառք տանք նրան (սուր. 28. 9): Ի՞նչ աղօթքս կրմատուցանեմ Մարտիրոս նրա բոլոր ժողովուրդի առաջին, Մարտիրոս տան դաւթի մէջ: (115. 18. 19):

Աւանճնականն է, որ մէնակ ենք կատարում:

Մօր, քո սենեակը, և փակիր քո դռները և աղօթք արա՛ ծածուկ առ Հայր (Տառ. 6. 6):

Աղօթքներէ մէջ գլխաւորը Հայր մերն է, որն որ Քրիստոս Տէրն մեր սովորեցուց:

Ի՞նչ աղօթքի մէջ պարունակուում են եօթը խնդրուածք: Ի՞նչ, ,, Հայր մեր որ յերկինս ես՝ սուրբ և զիցի անուն քո ,, :

Ի՞նչ ասելով խնդրում ենք մեր երկնաւոր Հօրեց, որ տրժանացնի մեզ՝ սուրբ առնել, ի՞նչ փառաւորել նրա սուրբ անունը, որդիաբար ծառայելով նրան:

Բ. ,, **Ե**կեացէ արքայութիւն քո ,, :

Որ նա ինքը շնորհօք Թաղաւորի մեր սրտի մէջ, և մենք չքժառայենք մեղքին և սատանային:

Դ. ,, **Ե**ղեցին կամք քո, որպէս յերկինս և յերկրի ,, :

Որ մենք նրա կամքը կատարենք էս աշխարհքումս էն պէս, ինչպէս երկնքումը կատարում են Հրեշտակները:

Ե. ,, **Գ**Հաց մեր հանապաղորդ տո՛ւր մեզ այսօր ,, :

Սեր ամէնօրեայ ապրումսը էս օր էլ տո՛ւր մեզ:

Է. ,, Թող մեզ զպարտիս մեր , որպէս և
մեք Թողումք մերոց պարտապանաց , , :

Ներեր մեզ մեր մեղքերը հնպէս ; ինչպէս որ մենք
էլ ներում ենք մեր մեղանշողներին :

Դ. ,, Եւ մի տանիր զմեզ 'ի փորձութիւն , , :

Այլ դժիւր մեզ փորձանքի մէջ :

Է. ,, Այլ փրկեա՛ զմեզ 'ի չարէ , , :

Աղափր մեզ ամէն չար և մեղանշական գործքերից ,
և սատանայի ձեռքից :

Օ՛ր քո՛ է արքայութիւն և զօրութիւն և
փառք յաւիտեանս . ամէն :

Տասն պատուիրանք :

Նախ՝ ,, Ես եմ՝ Տէր Աստուած . քո . մի՛
,, ունիցիս քեզ զայլ Աստուած բաց յինչն , , :

Աստուած էս առաջին պատուիրանքովը հրամայում է
մեզ , 1. որ ճանաչենք նրան , հաւատանք և անկեղծ սիրով
սիրենք : 2. փառարանենք նրան , երկրպագութիւն տանք
և ամենայն զօրութիւնով պաշտենք : Եւ 3. բաց 'ի նրա-
նից էլ ուրիշ Աստուած չունենանք :

Երկրորդ՝ ,, Այլ՛ արտացէս դու քեզ զկուռս
,, ըստ ամենայն նմանութեան , որ ինչ յերկինս
,, 'ի վեր , և որ ինչ յերկիր 'ի խոնարհ , , :

Իս պատուիրանքով արգելում է մեզ Մատուած, որ
կոոց երկրպագութիւն չբաժնանք և կուռք չբաշտանք: Կուռք
նշանակում է քարից, փայտից, աղւտց կամ ուրիշ նիւթից
շինած պատկեր, որին երկրպագութիւն են տալիս կուռ-
պաշտները ճշմարիտ Մտծու տեղ:

Երրորդ՝ ,, Սի՛ առնուցու զանուն Մտու-
,, ծոյ քո՛ ի վերայ սնոտեաց, ,:

Իսարով պատուիրում է մեզ Մտուած, որ Մ-
տծու անունը ունայն բաների վրայ չը յիշենք և սուտ երգում
չստանք:

Չորրորդ՝ ,, Յեշե՛ սրբել զօր շաբաթուն՝ քի
,, զկիւրակէս, ,:

Իս պատուիրանքով հրամայում է մեզ Մտուած, որ
վեց օր մեր մարմնաւոր գործերը կատարենք, իսկ եօթնե-
րորդ օրը Մտծուն ընծայենք, քի սուրբ պահենք և ուր
աղօթքով և Մտուածպաշտութիւնով պարապելով և
Մտուածահաճոյ գործքեր կատարելով: պատճառ որ վեց
օրուէն ստեղծեց Մտուած ևս աշխարհքս, և եօթներորդ
օրը դադարեցաւ գործից:

Եւթան բառը հրեից բառ է և հայերէն նշանակում է
հանգիստ: Բրիտանից առաջ Մտուած հրամայեց հրեից սուրբ
պահել ևս օրը: Առաքեալները ՚ի պատիւ Բրիտանի յարու-
թեան՝ շաբաթ օրուայ սրբութիւնը Կիւրակի օր փոխեցին:
Կիւրակէ նշանակում է Տէրանի՝ քի տիրջ օր կամ Մ-
տծու օր:

Հինգերորդ՝ ,, Պատուեա՛ զհայր քո և զմայր
,, քո, զե բաւրի լինիցի քեզ և երկայնակեաց լի-
,, ցիս ՚ի վերայ երկրի, ,:

Եստորով հրամայում է պատուել մեր ծնողացը և հնազանդ ընել նրանց . նմանապէս պատուել Թագաւորին, մեր հոգեւոր ծնողացը, բարերարներին, ծերերին, մեծաւորներին, և այլն:

Աւելորդ՝ , , Ա՛յ սպանաներ:

Ես պատուիրանքը արգելում է մեզ՝ մեր կամքով մեր կամ ուրիշ մահուան պատճառ դառնալը, մինչև անգամ լեզուով որմնի վերաւորելը կամ ցաւեցնելը:

Եւթներորդ՝ , , Ա՛յ շնար, ,:

Ես պատուիրանքով հրամայում է մեզ Լ'ստուած ամէն պիղծ գործքերից, շուրթիւնից և ամէն անկարգ մարմնական ցանկութիւններից հեռու կենալ:

Ութերորդ՝ , , Ա՛յ գողանար, ,:

Եստորով արգելում է մեզ ուրիշն ապրանքը զօռով կամ խորամանկութիւնով սեփականել կամ խլել:

Խններորդ՝ , , Ա՛յ սուտ վկայեր զընկերէ քում մէ, ,:

Ես պատուիրանքով հրամայում է մեզ Լ'ստուած սուտ չբխտիլ և սուտ վկայութիւն չըտալ և խաբէբայութիւն չանել:

Տասներորդ՝ , , Ա՛յ ցանկանար տան ընկերի , , քո, և մի՛ ամենայնի, որք նորա խցեն, ,:

Եստորով արգելում է մեզ, որ մեր ընկերոջ ունեցած բաներին աչք չըդնենք և չըցանկանանք, և ոչ որի համար չար բան մտքներիցս չ'անցկացնենք:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Ժամատնութեանց և Կրօնի Խորհրդոյ
Վրաց Կարճառօր տեղեկութիւն :

Եկեղեցին Վրիստոսի օրը եօթն անգամ աղօթքունի
սահմանած : Ընչպէս Ղաւիթ մարգարէն էլ ասում է՝
,, Եօնն անգամ յառաք օրհնեցից պէս ,, : Ստմ. ՃԺԲ. 164 :

Այսպէս զիշերային ժամերգութիւնը, որ սկսւում է
Տէր զի Բողոքից , և աւարտւում է՝ մինչև 'ի Լյառա
ւօրոյն :

Ղիշերային ժամու խորհուրդն այս է , որ Վրիստոս
'ի մէջ զիշերի ծնաւ՝ մեզ վերկելաւ . և 'ի մէջ զիշերի
յարեաւ՝ մեզ յարութիւն տալու . և 'ի մէջ զիշերի պիտի
գայ՝ դատաստան անելու . Ընչպէս սուրբ Աւետարանը ա-
սում է՝ ,, 'ի մէջ Գիշերի եղև Բարբառ՝ տկա փնայ գայ ,
որի՛ք ըստ աստուծոյն ,, : Ստմ.՝ Եբ. 6 .

Այս Վրիստոսից պէտք է, որ այս զիշերային ժա-
մերգութեան ժամանակը՝ իմաստուն կուսանաց պէս ար-
թուն ըլնեն, հոգեւոր լապտերը վառ պահեն, որ յիմար կու-
սանաց պէս արքայութիւնից դուս չըմանն :

Երբորք առաւօտեան ժամերգութիւնն , որ սկսւում
է՝ ,, Լյառա առաւօտայն արարմանէս իմ , և կատարւում
է՝ մինչև ,, Եղիի անուն Տեառն օրհնեալ ,, : Այս ժամերգու-
թեան մէջ պարունակւում է հին խորհուրդը. որ առաւօտեան
ժամուց սկիզբն արաւ Աստուած էս Յիս ստեղծմանը, Ընչ-
պէս ասում է Աստուածաշունչ զերբը թէ՝ ,, Ա- ե-
ղև երեւոյ և եղև վաղարդայն՝ օր մի ,, : Ծննդ.՝ ա . 5 :
Աւ մեր վրկիչ Յիսուս Վրիստոսը առաւօտեան ժամուն
մշտ գնում էր տաճարը . ,, Ա- ամենայն Ժողովարդն հոնից
ըստ աստուծոյն ասն ու 'ի աստի՛ն ընէ 'ի հմոնէ ,, : Ղ- Կ-
իւ . 38 :

Աստեղից պարզ երևում է, որ ինքն Վրիստոս ամէն
ժողովրդից առաջ գնում էր տաճարը, Ամանապէս և զատ-

կի օրը առաւօտեան ժամուն երեւցաւ խղարեր կանանց :
 Երբորք՝ արեւադարև ժամերգութիւնն, որ սկսուում է՝
 ,, Երբորք ոտան Տեառն օրհնեալ ,, և աւարտուում է մինչև Ճա-
 ղա ժամն : Եւ ժամուն պիտի իմանանք, թէ ինչպէս զգալի
 արեգակը իրա ճառագայթը էս աշխարհին վրայ ծագում է,
 նմանապէս իմանալի արեգակը, իմ Բրիստոս՝ իրա շնորհաց
 լոյսը մեր սրտի մէջ կըծաղի :

Երբորք՝ ճաշուն, որ է Երեւոյ ողորմեայն : Եւ աջին ողոր-
 մեայն է երբորք ժամու աղօթքը, հնդուր որ մեր նախամայրն
 Եւայ յերբորք ժամուն խաբւեցաւ, և Եւտուծոյ շնորհքից
 զրկւեցաւ : և Հագին սուրբ երբորք ժամուն իջաւ վերնա-
 տանը սուրբ Եւաքելոյ վրա և էն կորցրած շնորհքը նոր
 մէկանց տաւ : Երկրորդ ողորմեայն է վեցերորդ ժամու ա-
 ղօթքը, հնդուր որ էս վեցերորդ ժամուն մեր նախահայրը մե-
 ղանչեց և ի նոյն ժամու Բրիստոս Տէրն մեր խաչի վրա բե-
 լեռեցաւ : Երբորք ողորմեայն է իններորդ ժամու աղօթքը,
 հնդուր որ էս իններորդ ժամուն Բրիստոս խաչի վրա քացախ
 և լիզի խմեց, և աջակողմեան աւաղակին գրախտը տարաւ իրա
 հետ, և էն ժամուն իրա ամենասուրբ բանական հոգին Հօր
 Եւտուծոյ ձեռքը աւանդեց : Տէր Եւրոհէս Շնորհաւայ, Եւայ
 անձաւի մէջ ,, :

Հինգերորդ՝ երեկոյեան ժամերգութիւնն, որ սկսուում է
 ,, Եւստաքիցն Տէր պանին չո ,, և աւարտուում է մինչև
 ,, Տէր Եւտուծոյ փրկութեան իմոյ ի պառէ կորուստի ,, և նշանա-
 կում է, որ Բրիստոսին էս ժամուն խաչից վեր բերին :

Սեցերորդ՝ խաղաղականի ժամուն, որ սկսուում է՝ ,, Տէր Եւ-
 տուծոյ փրկութեան իմոյ ի պառէ կորուստի ,, մինչև վերջը, և նշ-
 անակում է, որ Բրիստոս Տէրն մեր էս ժամուն թաղւեցաւ
 գերեզմանի մէջ :

Եւսեքորդ՝ հանգստեան ժամուն, որ է Երեւոյն ամբողջ
 և նշանակում է, որ Բրիստոս իրա յարութիւնից յետոյ էս
 ժամուն վերնատան մէջ դուռը կողպած երեւեցաւ Եւաքելոյ :

Սուրբ Պատարադի խորհրդայ զբայ:

Սուրբ պատարադը Քրիստոսի չարչարանաց և մահուան յիշատակն է. բայց նրա մէջ նրա վերկադործ անօրէնութեան ամէն գործքերը պարզ նկարագրուում են մեզ.

Սուրբ պատարադի խորհրդի մէջ երեք կերպ ընթերցմանը կայ. առաջինը՝ Սաղմանի քահանայի, երկրորդը՝ Քաղաքի սրբապետի, երրորդը՝ Երեւոյ Կաթողիկոսի. Պատարադը սուրբ պատարադի խորհրդի մէջ երկու կերպ արարողութիւն կայ. մէկը՝ ծածուկ, միւսը՝ յայտնի:

Սուրբ և կեղեցիկն՝ երկնաւոր Թագաւորի պալատն է. սուրբ սեղանն՝ նրա աթոռը. և ժամաւոր քահանայն՝ սարկիսազօր և դպրօր պիտի Մատուցայ առջև դոյ պատարադ մատուցանելու: Սամարայ առաջ խորանն է մանում քահանէն սարկաւադի հետ միասին և հետեղ զգետաւորւած՝ դուս են դարձն առեան. բեմի առաջ քահանէն ձեռքերը լուանում է ասելով՝ , , Եւրոպիոյ որդիներէն զիստ իմ , , որ օրինակ է ներքին մարդութեան. ինչպէս մէկ էլ վերաբեմի վերջին՝ մասների ծերերն է լուանում. և էս էլ օրինակ է, որ սուրբ հաղորդութեան մերձեցողը՝ ներքե վեցերեց էլ պիտի մարդիկ:

Յետոյ սարկաւադը սկսում է խնկարկել և քահանէն սկսում է ասել՝ , , Սուրբ առաջի սեղանայ , , դնում է բեմը և սեղանի առջևը կանգնում է: Սաղմանքը և քարոզը որ վերջացնում են, վարագուրը քաշում են. յետոյ քահանէն ապա է դնում, իմ նուէրը (ընծայն, կայ և Գիւնի) պատրաստում է, որ նշանակում է Քանին Մատուցայ յղանալը յարգանքի կուսին Սարկաւադ. հետոյ համար ժամաւոր քահանէն հետեղ ամէն աղօթքից յետոյ ստում է՝ , , Հոգին սուրբ եկեալէ՛ ի ձեզ , , (երեցս): Յետ որոյ վարագուրի քաշելը, քահանայի ներքե գալը բեմից և խնկարկելով ժողովրդեան մէջ շրջելը, և կրկին բեմը վերե գը

նալը և սեղանի առջևը կանգնելը՝ նշանակում է Քրիստոսի Մատուցյ մերոյ երկրից աշխարհք դալը, և մարդոց հեռ շրջիլը, և ապա երկինք առ հայր համբառնալը:

Սուրբ Լուսառեւը՝ որ դպիրք երգում են, նշանակում է Սոփեից երգը, որ աղաղակում էին առ Լատուած՝ Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ, Տեր զօրութեանց: Լեւտարանը նշանակում է կայծակը՝ որ Սոփեից մէկը ունելիօք (մաշայով) սեղանից առաւ, և Եօայի Մարգարէի բերանին մօտեցրուց:

Մարգարէական և Լուսեի լահան զբանց ընթերցմունքը նշանակում է, թէ Մարգարէից դուշակութիւնը և Լուսեից քարոզութիւնը միտանց՝ Քրիստոսի անօրէնութիւնն են ծանուցանում. մտանորդ սրանցից յետոյ կարդում են Քրիստոսի սուրբ անօրէնութեան գիրքը, որ է սուրբ Լեւտարանը: Եւտայ երկու արններս մեկմեկու մօտ բերելով Հաւատամբ ենք առում, որ նշանակում է, թէ ներքին հինգ զգայարանքներս աշխարհական զբաղմունքից, և արտաքին զգայարանքներս մարմնական զօրքերից յետ քաշելով, քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ դաւանութիւն ենք տալիս, ինչպէս որ սորվեցանք Մարգարէական, Լուսեի լահան և Լեւտարանական սուրբ գրքերից:

Սանից յետոյ ժամարարը մերկանում է, ինչ հանում է սաղաւարտը և հողաթափը միայն. եթէ Լպիսիպոս է՝ Թագը, եմիսիոսներ և հողաթափը. պատճառ որ մինչև հիմայ ժամարարը Քրիստոսի օրինակ էր, բայց էստուրից յետոյ էն սարաւիելի սուրբ խորհրդոյ սպասաւոր է ընում և կատարող նոյն խորհրդոյն:

Սերաբերումն նշանակում է սուրբ Եօայի Լատուածահօր և սուրբ Կոսի Մարգարէից դուռ դալը և լսեթղեհէմ գնալը:

Ժամարարի կիսով չափ սկիհի ծածկոցը բանալը, և յետ քաշելը, նշանակում է Քրիստոսի կուսական ամենասուրբ ծնունդը: Մարդապեաների կամ քահանայից պաշտօնեաներով ատեան առաջ դալը ողջոյն

առնելու, նշանակում է հովիւների մինչև Քեթղեհէմ
գնալը՝ ասելով՝ , , Երկու երկնային միջև յՔեթղեհէմ, եւ արեւ
յոյճի զինչ է քան աշտ որ եղեւ , , : Բաւական ունիող սարկա-
ւագի ներքեւ դալը եւ քահանային սղջոյն տալը՝ նշա-
նակում է հրեշտակի աւետիս տալը հովուաց՝ , , Եւստասի
աւետարանեմ յեղ ռաբախաւեիան թէ , , զի ծնաւ յեղ աշտ
Փրիւն , , : Ին ժամանակը սարկաւագը ժողովրդեան զգու-
շացնում է՝ ասելով՝ զԻսաանս, զԵրաանս . . . Եւայն : Իսկ թէ
ինչի համար է եւրան զգուշութիւնը, պատճառ որ Քը-
րիստոսի յայնաութեամբ էս երկիրս երկինք ելաւ, եւ մար-
դիկ հրեշտակացան, վասն որոյ հրեշտակաց պէս՝ Սաբբ,
Սաբբ, Սաբբ, Տէր զԵրաանեանս, երգում են զպիկները :
Ին ժամանակը ժամարորը կատարում է են ահաւոր խոր-
հուրդը, որ Քրիստոս վերնաւան մէջ սահմանեց, եւ մինչև Հո-
գե Երաանայ երգելը կատարում է : Եւ հենց որ Քրիստոսի
յիշատակը կատարում է թէ չէ, յետոյ յիշում են Երաանա-
ծածիներ եւ Սուրբերը, պատճառ որ յիշատակելով Քրիստոսին
եւ ամ սրբոյ՝ խնդրում է քահանայն երկնաւոր Հորից հաշ-
տութիւն եւ սղջմութիւն ամենեցուն՝ կենդանեաց եւ ննջե-
ցեաց : Իստուր համար էլ երբ յիշատակութիւնները վերջա-
նում է, երգում են համարձակաձայն բարբառով Տէրու-
նական ազօթքն՝ Հայր Թերը : Եւստասի ձախ կողմը
դալով սարկաւագները վերայեալ Սուրբերին յիշատակում են
ասելով՝ , , Եւստասի սրբոյ , Սարգիսի , , : Եւստոյ աջ
կողմը կրկին դառնալով , , Ղազարեան եւ Գառնիւսեան ասե-
լով՝ յիշատակում են կենդանիքը, որոց սուրբ ընկելը դեռ-
չէ յայտնի եւ չէ որոշած :

Սարկաւագը բարձր ձենով ասում է՝ Պատիւսմե ,
ք ուղեղ դիտաւորութեամբ մարիկ արեք . պատճառ որ ահա
Քրիստոս մեր փրկութեան համար իր ամէն տնօրէնութիւ-
նը կատարեց, եւ երկինքը համարձաւ, էս նշանակելու հա-
մար ժամարորը գլխից վեր բարձրացնում է սուրբ խորհուրդը

ասելով՝ , , 'ի սրբաւթիւնս սրբոց , , կամի ասել , թէ էս սրբութիւն է , բայց ամէնին չէ , այլ միայն սրբոց : Ժամարարի էս խօսքը լսելով դպիրները սղաղակում են , , Սեպն սուրբ , Քոյն Տէր՝ Օրհնա Քրիստոս , , և մենք նրանով արժանի ենք ընդունալ օրհնել ամենասուրբ Երրորդութիւնը . էստուր համար էլ դպիրները յետոյ երգում են , , Հայր սուրբ , Որդի սուրբ , Հոգի սուրբ , , :

Սերջը ժամարարը մարմինը և արիւնը Քրիստոսի սրկիհով առնում է ձեռքը և դառնալով դէպի ժողովուրդը ասում է՝ , , 'ի սուրբ , 'ի սուրբ պարտաւորան ճարմոց և յարենէ Տեսան Տերոյ , , . Լայն :

Յետոյ արժանաւորները հաղորդւում են , և անպատաստները սուրբ սեղանի փշրանքն (մասը , նշխարք) են ճաշակում , որով մանակից են ընդունում հաղորդւողներուն և մեարան աղաղակում են , , Լայն : 'ի Բարաւթիւնս քոց Տէր , , Լայն :

Եւ ամէն խորհրդական արարողութեանց վերջին՝ ժամարարը կրկին սաղաւարտը դնում է գլխին և հողաթափները հաքնում է և բեմից վեր է գալիս . բայց վերգալուց առաջ ասում է , , Որ օրհնես զայսոսին , , : Ժամարարի կրկին ցած դալը նշանակում է Քրիստոսի միւսանգամ գալուստը 'ի դատաստան :

Սորէ Եկեղեցւոյ, Տաճարի, Լիւթիների և Օգեւանների վրա կարճատեւ
ծանօթեալիս:

Բառս Եկեղեցի՝ Գունարէն Լաքեղիս՝ նշանակում է
Քրիստոսի հաւատացելոց ժողովը, կամ Քրիստոսի ժողովուրդը:

Եկեղեցին բաժանում է Օհնուորեալ և Գաղթական:
Օհնուորեալ Եկեղեցին նշանակում է հաւատացելոց
ժողովը, որ դեռ ևս կենդանի ընկելով, իբր Քրիստոսի զինուոր,
հոգեւոր զէնքով կուում են իրանց հոգւոյ թշնամւոյ հետ:

Գաղթականը նշանակում է նոյնեցելոց սրբոց ժողովը,
որ բարի պատերազմը (կռիւ) կատարելուց յետոյ՝ յաղթեցին
հոգւոյ թշնամուն և յաւիտենական լիառաց յուսովը փոխւեցան
էս աշխարհքիցս:

Տաճարն է աղօթատեղի (աղօթատուն, տուն Լստուծոյ),
կամ շինուածք՝ օրհնած և սուրբ մեռնով օծած Եպիսկոպոսից,
Տէրունական պատկերներով և ուրիշ մաքուր զարդերով
զարդարած, ուր կատարում են սուրբ Եկեղեցւոյ խորհուրդները
և միւս սրբաշնագործութիւնները, և ուր Քրիստոնեայք
հրապարակաւ աղօթք են մատուցանում առ Լստուած:

Ծանօթ. Բառս Եկեղեցի անյատուկ նշանակութեամբ
երբեմն ևս նշանակում է տեղին կամ շինուածը (Տաճար),
որ հաւաքւում են Քրիստոնեայք իրանց Լստուածաշնորհութիւնը
կատարելու:

Ծանօթ. Լաւջին աղօթատեղին կամ Տաճարն էր են
մեծ և զարդարած վերնատունը, ուր Քրիստոս ինքն իրաւաւորներ
հետ ընթրիքը կատարեց: Եւս օրինակի հիմնադրեցան
աղօթատեղիք Քրիստոնէից ամէն տեղ միանգամայն,
որ քաղաքներումը որ քարոզում էին առաքեալք:

Ինչպէս փոքր Հայաստան մեր Հայոց Լազար Թագաւորի
ժամանակը թաղէոս առաքեալը Լազեսիս քաղաքումը

բարոգելով Քրիստոնէական Հաւատքը՝ շինեց շատ աղօթատեղիք։ Նոյնպէս Բարդուղիմէոս Առաքեալը Որթվառ և Սանանդ մեծ Հայաստանի Անճեւացեաց երկրումը շինեց Տաճար սուրբ Աստուածածնայ անուամբ։

Իսկ չորրորդ դարու սկզբին՝ 303 թուին մեր Տոգատ Թագաւորի ժամանակը սուրբ Գրիգոր Առաւորիչը, երբ որ ընդհանրապէս տարածեց Քրիստոնէութիւնը՝ շինեց երեւելի Տաճար սուրբ Աջմիածնայ անուամբ. և յետոյ ամէն տեղ շինեցան ուրիշ շատ Տաճարներ բոլոր Հայաստանի երկիրներումը։

Չափով. Աջմիածնից առաջ սուրբ Գրիգոր Առաւորիչը, երբոր Կեանքից ձեռնադրւած յետ էր գալիս Հայաստան, առաջին անգամ Տարօնումը շինեց վանք և փոքրիկ Աղթատեղի։

Տաճարը բաժանուում է երեք մասը. 1) Գաւիթ, 2) յատկապէս Տաճար կամ Ատեան, 3) Բեմ։

Գաւիթը Տաճարի առաջին մասն է, որ տեղ որ հին ժամանակը հաւաքւում էին նորընծայքը, ապաշխարողները և պատրաստւածները մկրտելու համար։ Այս մասը Տաճարի կոչւում էր ևս Տրապիզ, այն պատճառաւ որ առաջին դարու Քրիստոնեայք իրանց Աստուածպաշտութիւնը կատարելուց յետոյ՝ հասարակաց սեղան էին դնում և կերակրւում էին այն սեղանից, որ կոչւում էր Ագապ (սէր)։

Յատկապէս Տաճար կամ Ատեան կոչւում է երկրորդ մասը Տաճարի, որ է բեմի և դաւթի մէջ տեղը, որ տեղ որ ինչպէս հին ժամանակը, նմանապէս և այժմ հաւատաշեւանները կատարում են իրանց Աստուածպաշտութիւնը։

Բեմն է տաճարի երրորդ մասը՝ երեք կամ աւելի աստիճաններով ատենից բարձր, և վարագուրով բաժնած, ուր վեր են բլնում միայն աստիճանաւոր Ակեղեցականք։ Բեմի աջ ու ձախ կողմերից կան խորաններ կամ աւանդատներ, որ տեղ որ պահւում են Տաճարի սպանները, բոլոր անօթները և հանդերձները։

Բեմի վրայ մէջ տեղը շինած է սեղան , հաստատած մէկ քարէ սիւնի վրայ , որոյ մէջ Լալիսիոսոսը դնում է քար (վէմ-քար) վեհն խաչեր փորագրած , մեռնող օժած , ծածկողով և գողնողով զարդարած , որոյ վրայ կատարում է Յիսուսի Քրիստոսի կենարար մարմնոյ և արեան խորհուրդը :

Սեղանի վրայ դրած են Լեւտարանը , կենարար Խաչը , Մասնատուիք և Քրիստոսի խաչելութեան կամ ուրիշ Տէրունական Պատկերներ : Սեղանի յետին հիւսիսոյ կողմը որմն (պատի) մէջ շինած է ընծայարանը :

Լեւտարան բառը նշանակում է այն գիրքը , որոյ մէջ պարունակում են ուրախարար համբաններ , այսինքն Քրիստոսի աւետալից խօսքերը և վարդապետութիւնները՝ տւած մեղմեք հոգւոյ փրկութեան և յաւիտենական կենաց համար . որն որ սեղանի վրայ դրած՝ նշանակում է նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս բաղմած էնտեղ :

Խաչը առաջ պատուհասի քառաթև փայտն էր : Սերջը էն պատուհասի գործիքը մարդկային ազգի փրկութեան միջոց դառաւ , Յիսուս Քրիստոս իրա անձը նրա վրա պատարագ բերելով . պատճառ որ սրանով աղատեց մարդկային ազգը մեղքից , որով ինքն փառաւորեցաւ , և էս սուրբ նշանը պարծանք թողաւ Քրիստոնէից համար : Խաչը պէտք է բաղմած ընի սեղանի վրայ , էն պատճառաւ որ էնտեղ է կատարւում նոյն իսկ խորհրդական պատարագը :

Մասնատուիք է փոքրիկ տուփ (ղութի) , որոյ մէջ առաջուց սրբազործած Յիսուսի Քրիստոսի մարմնոյ և արեան մասն են պահում հիւանդներին և բանտարկուածներին հաղորդելու համար :

Սէմն է մարմարէ քառակուսի քար , (որ Յիսուսի Քրիստոսի գերեզմանի մէջ թաղման խորհուրդն ունի) : Սեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ առանց վիմաքարի կարելի չէ կատարել սուրբ պատարագի խորհուրդը : Ընծայարանն է տեղի , ուր պատարաստում է նուէրը (հացը և գինին) անարիւն պատարագ մատուցանելու համար :

Ծանօթ։ Սուրբ անօթները, սպասները և զգեստները մտած են Լիկեղեցւոյ մէջ ոմանք Բարեկող ժամանակը. և ոմանք էլ նրանց յաջորդաց և միւս առաջնորդաց ժամանակը եկեղեցեաց բարեգարգութեան և պայծառութեան համար։

Բնօրինէր։ *Հ վճարողներ*

Սաղմնայն է արծաթեայ ոսկեղօծ փոքրիկ պնակ (թեփշի)։ Սկիհը նմանապէս արծաթեայ ոսկեղօծ բաժակաման է, և երկուսն էլ սահմանաւած են առաքելոց ժամանակը։ Սաղմնայն՝ նշխարը (հացը) դնելու համար, Սկիհը (բաժակ) դնին ածելու համար։

Քողը բարակ ծածկոց է, որով ծածկում են նուէրը (հացը և գինին)։

Քշոցներն են արծաթեայ բոլորակ և բոժոժազարդ ճօնանակները, երկու երեսից էլ ունին ոսկէ կամ արծաթէ ոսկեղօծ ձուլածու կամ քանդակեալ Սրովբէից և Քրովբէից պատկերներ, որն որ սարկաւազները պատարագի ժամանակը ձեռքին ունին և շարժում են։

Քշոցները օրինակ են վեցթևեան Սրովբէից և Քրովբէից, որ նրանցով ուղքներնիւ առջևը ունենանք էն աներեւոյթ ողւոյց ներկայ ընելը։

Լուրվառը խնկարկութեան անօթ (աման) է, որով խունկ են ծխում Տէրունական և սրբոց պատկերաց և ժողովրդոց առջևը։

Սամեր վառելը սահմանւեցաւ հին ժամանականից, պատճառ որ առաջին երեք դարերումը հարկաւոր էին Քրիստոնէից, որոնք հալածողների ձեռքից թաք կացած էին գետնափառների մէջ և լեռների ծակերումը, և կամ գիշերները մօտ էին ընում միասին աղօթք անելու։ Բայց երբոր Քրիստոսի եկեղեցին ազատւեցաւ հալածանքից և խաղաղութեան մէջ քնաց՝ մամերի վառելը եկեղեցւոյ մէջ քնաց ցերեկով էլ, հետեւելով հին օրէնքին, պատճառ որ Իսրայել-

լացւոյ մէջ հին կտակարանի առջև միշտ վառած էր ջահը, այս մտքով թէ՛ Մատուծոյ օրէնքները լոյս են, և լոյս են տալիս մարդու շաւղաց (ճամբին)։ Բայց ՚ի սրանից իւղի և մոմեղէնների վառելը տխր և նշանակ է հոգւոյ, որ վառւած է սիրով առ Մատուած։

Եկեղեցւոյն հոգեւորական իմ գգնաբնէր։

Եկեղեցւոյ մէջ սուրբ պատարագի ժամանակը գործ դրած հանդերձները կամ գգնաբնները սրանք են՝ շապիկ, ուրար, փորուրար, բաղպան, գօտի, կոնքեռն, վահառ, շուրջառ, սաղաւարտ, Թաղ, եմիփորոն և գաւաղան։ Եւ բազմաթիւ սարկաւազը միայն կարող է զգենուլ՝ շապիկ և ուրար․ քահանայն՝ շապիկ, փորուրար, գօտի, բաղպան, վահառ, շուրջառ և սաղաւարտ։ Եւ փակուպոսն բաց ՚ի սրանցից գործ է դնում՝ եմիփորոն, կոնքեռն, Թաղ և գաւաղան։ Դամարարի շապիկը պիտի ընի գունով սպիտակ։

Շապիկը նշանակում է 1) էն սպիտակ հանդերձը հրեշտակի, որ նստած էր Վրիստոսի գերեզմանի վրայ։ 2) Եւն սպիտակ հանդերձն ևս որ Հերովդէս ծածկեց Յիսուսի վրայ։ 3) Սրբաղան կարգի օրգութիւնը և անարատութիւնը։

Բաղպանը նշանակում է էն կապանքը, որով կապւեցան մեր Փրկչի ամենամարդու ձեռքերը, երբոր տանում էին նրան Պիղատոսի մօտ։

Սարկաւազի ուրարը առաջ մէկ երկար կտուէ զարդ էր, որ նոր հին ժամանակը սարկաւազները գծում էին ուսին նրանով սրբելու հաղորդւողների շրթունքը։

Տանք։ Սուրբ եկեղեցւոյ վարդապետները ուրարը նմանեցնում են հրեշտակի թևերին, պատճառ որ սարկաւազի կարգը ցոյց է տալիս հրեշտակի պաշտօնը։ Եւ ևս նշանակում է Վրիստոսի օրինաց լուծը։ Սարկաւազը, որ միայն ձախ ուսին է գծում, ցոյց է տալիս դեռ կարողութիւն չուներնալը բոլորովին Վրիստոսի օրինաց լուծը բառնալու։ Եւ

կիսաապրկաւտդ՝ որ ձախ բաղնի վրայ է կրում ուրաքը, նը նշանակում է որպէս թէ նա իրան անկար ճանաչելով Լստը ծու օրինաց լուծը բառնալու, մտքը ինչ կարաց մօտենալ Լստծու պատուիրանքների դործքերին:

Փորուրան է քահանայի ուրաքը, որ գծում է պարանոցի վրայ կախ, և նշանակում է Քրիստոսի աւետարանի քաղցր լուծը, որ կրում է իրա լանջերով:

Ղօտին նշանակում է պատրաստութիւնը, դորութիւնը և արիութիւնը քահանայական պաշտօնը կատարելու:

Կոնքնան է խաչածե զարդ գօտիկի կախ արած աղ դեր վրայ, և ունի հոգևոր ղէնքի (սրայ) իմ Լստուծոյ լանին) նշանակութիւն, որով քահանայապետն պիտի ղինուրէ անհաւատների և հերձուածողների դէմ, և տրուում է միայն արք Եպիսկոպոսաց:

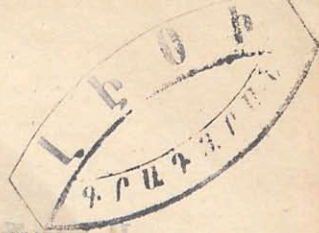
Կոնքնան դարձեալ նշանակում է Լւետարանական Մախաղը:

Շուրջաւոր նշանակում է անկար քլամիդը, որ հագած ունէր Քրիստոս:

Սակաւ ուսերի զարդ է հին օրէնքից տուած, որ քահանայապետն հաղնում էր՝ Եպիսկոպ կամ վախա տասն երկու ակներով զարդարած և փորագրած նրանց վրայ Խրայել լացուոց տասներկու ցեղի անուանքը, և կարգւած էր բնում բոլոր ժողովողեան միջնորդ և բարեխօս: Խաչ նոր օրինաց վախաի վրայ փոխանակ տասներկու քարերին՝ նկարած է խաչեր՝ քրիստոնէութեան նշանակի: Սակաւ դարձեալ նմանեցնում են մոլորեալ ոչխարին, իմ մտրդեան մոլորեալ աղ դին:

Սպալաւարտ (խոյր կամ Եպիսկոպոսական Թագ) որ հին օրինաց քահանայապետն ղնում էր ղլխին: Բոտ նոր օրինաց նշանակում է փշեայ պսակը և վարչամակը, որով վաթթած էր Փրկչի վերաւորւած գլուխը:

Խաչ երկվեղեան (երկձիղ) Թագը, որ կրում է Եպիսկոպոսը՝ նշանակում է երկուց կտակարանաց ղիտութիւնը:

Հայաստանաց Եկեղեցւոց Տոնախմբութիւններէ Լրտ.

Տոնախմբութիւններն են սուրբ Հանդէսներ և հոգևոր ուրախութիւններ, որն որ հաւատացելոց ժողովը համախմբւա՞ծ Եկեղեցւոյ մէջ հրապարակաւ կատարում է 'ի վառս Մատթոյ և 'ի պատիւ նորա սրբոց . ինչպէս սահմանել են Մարքեալք և Հայրապետք :

Մենայն քրիստոնէայք այսպիսի տէրունական տօները համարեա թէ միակերպ են կատարում, պատճառ որ սովորել են Քրիստոսի առաքեալներէից և նրանց յաջորդներէից — Հայրապետներէից . բայց այս տօները իւրաքանչիւր քրիստոնէից մէջ կատարւում են զանազան արարողութիւններով և ճշտերով :

Տոնախմբութիւնները բաժանւում են երկու. Մարքեալքի և Հայրապետադիր :

Մարքեալքի տօնախմբութիւններն են Նշնորեան, Մտաւածայայտութեան, Մկրտութեան, Համբարձման, և Հոգեգալտեան և միւս բոլոր նախադուշակ Քրիստոսի տնօրէնութեանց հրաշափառ տօները . որն որ Մարքեալք սահմանեցին, Քալի սովորեցան և սովորեցրին Եկեղեցւոյ, որ ամէն տարի բոլոր Քրիստոնէայք հաշակելով փառաւորեն Մտածուն, ինչպէս մեր սուրբ հորք ասում են Շարականի մէջ . , Եւ աշակերտեալք 'ի սրբոց առաքելոց՝ ուսաք փառաւորել ըզքեզ 'ի տաճարի սրբութեան քո , :

Հայրապետադիր տօներն են Տեառնընդառաջը կամ Քրիստոսի քառասնորեայ դալուստը 'ի տաճարն, վարդափառ կամ Քրիստոսի պայծառակերպութիւնը , Մտաւածածնի Սերափիմեան, գիւտ խաչը , Երեման խաչը , Խաչվերացը , Սարազայ խաչը , և ուրիշ տօներ Մտաւածածնի, Յովհաննու Մկրտչի, առաքելոց, մարտիրոսաց և այլ ամենայն սրբոց :

Տէրունական կոչւում են տօնախմբութիւնները , որոնք կըլին բարերին մեր տէր Յիսուսի Քրիստոսի, զոր օրինակ ,

Լեւոն, ծնունդը, Լստուածայայտութիւնը, Սկրտութիւնը, քառասորեայ Տնայումն 'ի տաճարն, նրա Պալատը, Երուսաղէմ ծաղկաղարդին, Համբարձումն և այլ տնօրինական տօները :

Տաղաւարները Տէրունական տօներին տօնախմբութիւններն են, և համարուում հինգ, որոնք մեր հայաստանեայց եկեղեցւոյ մէջ կարգած են հինգ երեւելի տէրունական տօներին. ի՞նչ Ծննդեան, Օգոստիս, Սարգսլուտի, Սերափիմեան Լստուածածնի և Իսաակի բացման: Բայց Ծննդեանը և Օգոստիսն մեղանումը աւելի հանդեսով են տօնուում, պատճառ որ իրկադործութեան և քառութեան տօներ են. այս պատճառաւ էլ այն տօներին առաջիկայ օրերը ճրագալոյց են անում, և մեր եկեղեցւոյ վարդապետները Ծննդեան և Յարութեան ճրագալոյցի գիշերը կարգել են պատարագ մատուցանել:—

Տաղաւար արուում են այն տօները, որն որ հրէայք տարին միանգամ մեծ հանդէսով կատարում էին, որ կոչուում էր տաղաւարահարաց տօն. և թշնիս (Հոկտեմ.) ամսին դնում էին Երուսաղէմ, ուր ժողովուում էին հրապարակներումը, պարտէզներումը և կառնների վրայ, և տաղաւարներ էին խփում կամ մանր շորժական խուցեր էին շինում և եղեգներով (ղտմիշով) և ոտներով (ծառի ճիւղերով) զարդարում էին և բնակում նրա մէջ եօթն օր, իրանց քառասնամեայ պանդխտութեան յիշատակի համար անապատումը. և եօթներորդ օրը մեծ հանդէսով դստերը ձեռքին բռնած եօթն անգամ զոհի (մատաղի) բոլորը պտուտ էին գալիս, և այնպէս կատարում էին իրանց ազատութեան յիշատակը: Եւր օրէնքումը խափանեցան նրանք և փխտանակ նրանց կարգեցան հինգ երեւելի տէրունական տօները, պահելով առաջին անունը տաղաւար կամ տաղաւարահարաց տօն: Տաղաւար նշանակում է վրան (չափը):

Եւ առջին տաղաւար կամ նաւակատիքն է Յիսուսի Քրիստոսի ծննդեան տօնը, որ մեր իրկութեան համար մարդ-

կային բնութիւն առաւ, Բոտուածը մարդացաւ, որ մարդ-
կանց մեղքերը բառնայ, համբերեց չարչարանաց և մահուան
մեղ համար, որ մեղ յաւիտենական երանութեանը ար-
ժանացի: Իմանորոյ և Կրտսերու՝ է մեղանուժը ծննդեան,
Բոտուած պայտնութեան և Սկրտութեան տօնը յաւնլարի
6 ին:

Իսկ միւս տնօրէններն են նրա Թրիստութեան և ա-
նտանահաւութեան տօնը ու Թերորդ օրը ծննդից յետոյ,
ինչպէս որ կոչեցաւ հրեշտակից Մարիամ կուսին աւետե-
լու Ժամանակը:

Տեաւորնդ առաջն է Բրիտտոյ քառասնօրեայ տաճար
գալու տօնախմբութիւնը, որ Սիմէոն ծերունին իրա գիրկն
առաւ և օրհնեց Լոտմուն: Իս տօնը մեր եկեղեցին կա-
տարում է փետրուարի 14 ին:

Եւետմա է Լատուծոյ բանին անձառելի մարդեղու-
թեան տօնախմբութիւնը, որն որ Ղարբիէլ հրեշտակապետը
աւետիս տուաւ Մարիամ՝ սուրբ կուսին, թէ Բանն Լոտուած
Հօգնով սրբով կրօնացոյ նրա արդանգումը: և կըծնի
Փրկիչ աշխարհի: Իս տօնը մեր Հայաստանեայց եկեղեցին
կատարում է Եպրիլի 7 ին:

Օգովազարդն է Յիսուսի Բրիտտոյ Երեսադէմ
մտնելու տօնախմբութիւնը:

Բառաւորացոյ վերջին եօթնեակը (շաբաթ) կոչում է
ուսար կամ շաբաթանաց շաբաթ, պատճառն որ Երկու
շաբթի օրը՝ մեր եկեղեցին Երաջութեան և Լիւանոյ Ղարա-
տից դուրս գալու յիշատակն է կատարում: Երեք շաբթի հա-
մաշխարհական ջրհեղեղի և տան կուսանաց: Երեք շաբթի՝
Յիսուսի Քրի մատնութեանը: Հինգ շաբթի՝ աշակերտների
ոտները լուաց Բրիտտոյ, և նոյն օրը երեկոյն զատիկական գաւը
կերաւ իրա աշակերտների հետ, և հաստատեց սուրբ պատա-
րագի խորհուրդը: և մի և նոյն գիշերը շաբաթեցաւ, Լազ-
ուրբաթ օրը՝ խաչեցաւ և մեռաւ: և նոյն երեկոյն Թաղ-

ւեցաւ: Աւագ Դաբաթ օրը՝ մնաց գերեզմանի մէջ մինչև
կէս գիշերը կիւրակէի:

Երկրորդ տաղաւարն է դատկի կամ Յիսուսի Վրիս-
տոսի Յարութեան տօնը, որ երրորդ օրը Թադման յետոյ
յարութիւն առաւ մեռելներից, որն որ առաջին անգամ
աւետիս տուաւ հրեշտակը իւղարբեր կանանց և յետոյ
երևեցաւ նրանց և իրա մօր Մարիամին և իրա աշակերտնե-
րին շատ անգամ քառասուն օրւան մէջ:

Համբարձումն է քառասուն օրից յետոյ Վրիստոսի
երկինքը համբառնալու տօնախմբութիւնը, որ տարաւ իրա
աշակերտներին Չիթենեաց լեառն Քեթանիայումը, ձեռք
գրեց նրանց փերայ, օրհնեց նրանց և հրամայեց սպասել վեր-
նաաանք Հոգւոյն սրբոյ գալստեանը, և ինքն նրանց առջև սկը-
սաւ բարձրանալ Երկինքը և ամպը ծածկեց նրան նրանց տեսու-
թիւնից, և յետոյ աշակերտները յետ դռան Լորուսողէմ և
միաբան աղօթք էին անում և սպասում էին Քնի խոստմանը:

Առաջին կիւրակին, համբարձումից յետոյ որ մեր Լ-
կեղեցին կոչում է երկրորդ ծաղկազարդ՝ Համբարձման չոր-
րորդ օրւան տօնախմբութիւնն է, և աւանդութիւն կայ մեր
ազգի մէջ, թէ սուրբ Լուսաւորչի պահապան հրեշտակը
չորրորդ դասակարգից էր, և համբարձման տօնախմբութեան
պատճառաւ ուշացել էր երկնքումը և ուշանալու պատճառը
յայտնում է նրան, ինչպէս երգում են մեր շարականումը:
,, Մեծահրաշ այս խորհուրդ աւանդութեամբ առ մեզ հա-
,, սեալ, զոր հոգւոց լուսատուն 'ի պաշտպանէն իւրմէ
,, լուեալ, եթէ տօն մեծ է այսօր իմոյ դասուն, որ 'ի յեր-
կինս ,,,

Հոգեգալուստն է Հոգւոյն սրբոյ գալստեան տօնա-
խմբութիւնը, որ կոչում է Պէսախիտի ք' յիմներորդ օր,
պատճառն որ դատկից եօթը շաբաթ յետոյ՝ Հրէաները տօ-
նում էին օրինաց յիշատակը, որ առան Սինայ սարի վե-
րոյ, որն օր Հոգեգալուստեան օրինակ էր: —

Հոգւոյն սրբոյ գալուստը կատարեցաւ յիմներորդ օրը

զատիկից յետոյ, երբոր առաքեալները և աշակերտները միասին աղօթք էին անում Սերնատան մէջ՝ երեք ժամուան աստիկ քսմուռ ձայն էլաւ և երևեցան ամէնքի վրա հրեղէն լեզուները, որոնք շնորհաց նշան էին. և որով առաքեալները ոկտան խօսիլ զանազան լեզուներ և մարդարէանաւ. նաև նոյն օրը հրաշագործութիւնով շատերին դարձրին դէպ ՚ի քրիստոնէական հաւատքը:

Երբորդ տաղաւարն է Սարդավառն կամ Քրիստոսի այլակերպութեան տօնը, որ մեր եկեղեցին մեծ հանդէսով է կատարում, ինչպէս սուրբ Լուսաւորիչը սահմանադրել է, պատճառն որ կռապաշտութեան ժամանակը մեծ տօն էր կատարում Հայաստանի մէջ ՚ի պատիւ անահատկան կուռքերի. իսկ Պարթոր Լուսաւորիչը այն տօնը վերցրուց և կարգեց Քրիստոսի այլակերպութեան տօնը, և որովհետև վարդով զարդարում էին քաղաքները և կուստները, այս պատճառաւ այն կուռքը կոչւում էր Սարդամայն, վասն որոյ այն տօնախմբութիւնն էլ կոչեցաւ Սարդավառ:

Այլակերպութիւն ասւում է այն տօնը, որ Քրիստոս կամեցաւ իրա շարքարանքից առաջ ցոյց տալ առաքեալներին իրա Բնութեան փառքը, վնյ առաւ Պետրոսին, Յակոբոսին և Յովհաննէսին իր հետ, և երբ թաքօր սարի վրա բարձրացաւ (վերիլաւ), էն տեղ նրա դէմքը լուսաւորեցան արեգակի պէս, շորերը սպիտակ էլան ձիւնի պէս, և երևեցան մարդարէք Սոլսէս՝ և Եղիա. և այն ժամանակը ամպը նրանց վերայ հովանի էլաւ և լսեցաւ երկնքից ձայն, թէ « Դա է որդի իմ սիրելի, դրան լսեցէք »:

Չորրորդ տաղաւարն է սուրբ Բնութեան տօնը, որ միշտ տօնում ենք Կիւրակի օր, և այս տօնախմբութիւնը մեր եկեղեցին կատարում է ինն օր:

Սին. Բնասարակ ամիսայն եկեղեցիք քրիստոնէից Բնութեան չորս տօնախմբութիւն են կատարում, այս է Օգոստեան Բնութեան չորս տօնախմբութիւն, որ տօնում ենք միշտ Պետրոսին. 9 ին. Երա ծննդեանը 8 ին սեպտեմբերի. Եւ

րից ամաց ընծայմանը 'ի տաճարն 21ին Նոյեմբերի, և Սե-
րափիսմանը, որ շարժական տօն ընկելու համար կատար-
ուում է () դուստոս ամսի երբեմն 13ին — 14 — 15 և 16,
և ինչպէս վերեն ասացինք միշտ կիրակի օրն է ընկնում :

Հինդերորդ տաղաւարն է սուրբ Խաչի տօնախմբութիւնը,
որն որ մեր եկեղեցին տարին չորս անգամ է տօնում, այ-
սինքն է, Գիւտի Խաչին, Երեման խաչի, վերացման և Սա-
րաղայ խաչի, Գիւտի խաչի տօնն է, որ Կոստանդնուս Թա-
ղաւորի մայրը Հեղինէ Թաղուհին զնայել էր Երուսաղէմ
527 Թւին ուխտ և երկրպագութիւն Տորինական տեղերին,
ուր դառաւ հետքննութիւնով և մեծ ծախսով և բաց ա-
նել տաւ անթորչելի գանձը, որ հրէայք Թաղ Էին կայ-
րել և բազմացրուց իր շինած մատուռի մէջ. վնջ 'ի պատիւ
և 'ի փառաւորութիւն սուրբ Խաչի՝ եկեղեցին կարգեց Գիւտ
խաչի տօնախմբութիւնը :

Երեման խաչի տօնախմբութիւնն է այն, որ խաչ գիւ-
տից յետոյ իւր 562 Թւին, ինչպէս պատմում է Կլարեդ
Երուսաղէմացին՝ երկիրումը երեւցաւ խաչածե լոյս, և այս
տեսիլքն վրա դուռ եկան բոլոր քրիստոնեայք և երկրպագու-
թիւն տին և փառաւորեցին Քրիստոսի սուրբ Խաչը, այս
պատճառաւ սահմանեցաւ երեման Խաչի տօնը :

Սերացման խաչի տօնախմբութիւնն է այն, որ Պարսից
Թաղաւորը գերի էր տարել սուրբ Խաչը, որն որ յետոյ
Խոռեմ նրանց Թաղաւորը մեծ պատուով յետ ուղարկեց
Յաւաց Կոյսը Հերակլին, և նա 629 Թւին Կոստանդնու-
սօյից գնաց Երուսաղէմ, և հնաեղ ինքն իրա ուսի վրա դրած
սուրբ Խաչը բազմացրուց իր առաջնոյ տեղը, այս պատճա-
ռաւ սահմանեցաւ տօն վերացման Խաչի սեպ. 17ին օր
Կիրակի :

Սարաղայ Խաչի տօնախմբութիւնն է այն, որ յայտն-
եցաւ Սարաղ Էրան (սարի) վրա, ուր Հռովմայեցի կա-
սանք բերել էին խաչափայտի մասն, և նրանց վախճանելուց
ետոյ մնացել էր հնաեղ, ուր յետոյ Թաղիկ ճգնաւորե-

ձեռքով յայտնեցաւ հրաշքով և տեսիլքով . և զ՝ Ներսէս կաթողիկոսի ժամանակը 653 թւին կարգւեցաւ տօն յայտնութեան խաչի Սարգսայ սարունը :

Օրհն. Նաւակատիր բառը նշանակում է տօն և հանդէս եկեղեցւոյ շնութեան և ուրիշ մեծ անցքի համար , ինչպէս հրէայք նաւակատիր էին կատարում իրանց տաճարի շնութեան պատճառաւ , այսպէս էլ մեր նախնիքը նորաշէն եկեղեցեաց համար կարգեցին երեք նաւակատիր , որ կատարուում է Սարգսավառի , վերախաւման և խաչվերացի նախընթաց օրերին , և հանդիսաւոր տօնախմբութեան և ուրախութեան պատճառաւ ուտում ենք միայն ձու , իւղ , կաթն և ձկնեղէն :

Տեղեքական ժողովներ :

Առաջին տեղեքական ժողովն եղև Նիկիոյ տուրք ժողովը՝ Կոստանդինուս թագաւորի ժամանակը 325 թւին , ուր ժողովեցան երեք հարիւր տասն և ութ հայրապետներ Միկիոսի հերետիկոսութիւնը հերքելու համար , որ ուրանում էր Քրիստոսի Աստուածութիւնը , և հաստատելով քրիստոնէական հաւատոյ ուղղութեամբութիւնը՝ սահմանեցին հանդանակը հաւատոյ . Այս ժողովի տօնախմբութիւնը կատարում է մեր եկեղեցին միշտ վերացման խաչի շաքաթապահից առաջ նոյն պատի բարեկենդանի շաքաթ օրը :

Կոստանդնուպոլսոյ ժողովն եղև 381 թւին մեծ թէոդոս թագաւորի օրերովն , ուր հարիւր յիսուն հայրապետներ ժողովեցան Մակեդոնեանց , Ալեքսանդանց և Բարսիլեանց մարտութիւնները հերքելու համար , որոնք ուրանում էին Հոգւոյն սրբոյ Աստուածութիւնը . այս տօնը կատարում ենք միշտ բուն բարեկենդանի շաքաթ օրը :

Նիքիտոսի ժողովն եղև 431 թւին փոքր թէոդոս թագաւորի ժամանակը , ուր երկու հարիւր հայրապետներ ժողովեցան Նեստորի մարտութիւնը հերքելու համար , որ ուրանում էր Քրիստոսի Աստուածութիւնը , և Աստուածա-

մէջը չէր գաւանդում Մարիամ սուրբ կուսին։ Լ.յա Ժողովը
տոնում էինք Լ.ստուածածնայ վերամիտման շաբաթապա-
հէց առաջ նոյն պատի բարեկենդանի շաբաթ օրը։

Եկեղեցւոյն պատմութիւն։

Եկեղեցին Հայոց՝ հիմնեցաւ յառաջին գարուն Վրիս-
տոսի ձեռամբ երկից սրբոց առաքելոց, այսինքն Թադէոսի,
որ ըստ խոստման Վրիստոսի յետ համարձմանն նորա, եկն
առ Լ.բգար Թադաւոր Հայոց՝ ի միջագետ Արգեսիա քա-
ղաքի, և քրիստոնէական հաւատով լուսաւորեաց զԹագա-
ւորն և զԺողովուրդն, քարոզեաց ՚ի մեծ և ՚ի փոքր Հայ-
տոտան և հովուեաց զեկեղեցին Հայոց զամս 18 (յամէ
32—49)։ Բարթուղիմէոսի, որ նոյնպէս եկն ՚ի Հայաստան
և քարոզելով զամս 4 (յամէ 64—67) առաւել ևս հաւ-
ատեանաց զեկեղեցին Հայոց ՚ի սուրբ հաւատս։ Յուդայի
յափովբեան գլորդի զԹուղթն կաթուղիկեայց, որ ուսուցա-
նելով ՚ի զանազան քաղաքս Հայաստանի, հուսկ ապա կա-
տարեցաւ յորմի քաղաքի Հայոց։ Օ եկեղեցի մեր՝ յայոց ա-
ռաքելոց հիմնարկեալ, առաւել ևս տարածեցին և պայծա-
ռացուցին աշակերտք և հետևողք դոցա։ որպիսի եղին Ղզգէ
եպիսկոպոս յեգեսիա քաղաքի։ Օլբարիա եպիսկոպոս ՚ի
շուարշան գաւառի։ Թէոփիլոս եպիսկոպոս ՚ի կեսարիա կապ-
սթաղովկացւոց։ Եղիշէ առաքեալ ՚ի դաշտ գաւառի։ Եւս-
տաթէոս առաքեալ ՚ի սիւնեաց նահանգի։ Կուսնի և Բա-
բելաս եպիսկոպոսք ՚ի գողթան գաւառի, և այլք բազումք,
որոց հետդհեաէ յաջորդեցին և այլ եպիսկոպոսք և առաջ-
նորդք ՚ի զանազան կողմանս հայաստանի յերկրորդ և յեր-
րորդ դարս։ մինչև ՚ի սկիզբն չորրորդին Սուրեն Գլրիգոր,
աղգաւ պարթև, լուսաւորեաց զբոլոր ազգս մեր, մկրտելով
յամի Տեառն 302 զարբայն մեր Տրդատ և զանթիւ բազ-

մութիւն ժողովրդեանն, որով և զբոլոր աղէն և զթաղաւորութիւննն Հայոց դարձոյց ի քրիստոնէական ուղղափառ հաւատս, և եկաց առաջնորդ եկեղեցւոյ զամս 30 (յամէ 302—332), զոր և տօնեն եկեղեցիք յունաց և լատինաց: Միա յաջորդեցին անթիւ սուրբ և ուղղափառ հովիւք յամենայն դարս, որպիսի են սուրբն Մովսէսեան՝ կրօնք որդի լուսաւորչին, եպիսկոպոս ձեռնադրեալ ՚ի հօրէն, յորմէ առաքեցաւ յառաջին ժողովն նիկիոյ յամս 325. եբել զսահմանս և զկանոնս այնր ժողովոյ յեկեղեցին Հայոց և նստաւ կաթողիկոս զամս իբր 8 (յամէ 332—339): Սուրբն Սրթանէս՝ երէց որդի լուսաւորչին, եկաց կաթողիկոս զամս 16 (յամէ 339—356), բնկալաւ ՚ի մօկար եպիսկոպոսէ երուսաղէմայ զկարգս և զկանոնս սրբոց խորհրդոյ՝ ծիսից և տօնից եկեղեցւոյ և նորումբ զարգարեաց զեկեղեցիս Հայոց: Սուրբն Ներսէս յաղգէ լուսաւորչին, թոռն թոռին նորա, կալաւ զկաթողիկոսութիւն Հայոց զամս 20 (յամէ 365—384), ներկայ գտաւ ՚ի սուրբ ժողովն կոստանդնուպոլսոյ, և նորին կանոնօք պայծառացոյց զաղգս մեր: Սուրբ Սահակ որդի Ներսէսի, նստաւ կաթողիկոս զամս 51 (390—440) ձեռամբ աշակերտաց իւրոց բնկալաւ զվճիռս և զկանոնս երեսոսի սուրբ ժողովոյն յամսն 431, զորս և եմյծ յեկեղեցին Հայոց. սմա դործակից և աջակից էր սուրբ վարդապետն Սեբրովայ, որ օգնութեամբ Տեառն եղև զյառուկ դիրս լեզուին Հայոց յամս 406, և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ և այլոց Թարգմանեացնախ զԼատինացունէ գիրս ՚ի յունաց լեզուէ ՚ի հայս. (յամէն 410—430) ապա և զայլ բազում գիրս նախընթաց սուրբ վարդապետաց ալ և այլ աղգաց, որովք եկեղեցի Հայոց պայծառացաւ ամենայն բարեկարգութեամբ և ուղիղ հաւատով:

Համառօտ չեն պարտաւիճան հարկին Լուսաւորեացի Տէրոյ եւ Հին
հարկացի Քրիստոնէական Հաւատոյ 'ի Հայաստան աշխարհի:

Լ.

Լէֆար, կամ Լֆար, այսինքն՝ աւտդ այր, որդի արշամայ,
էր արշակունի Թագաւոր Հայոց եւ ասորւոց, նստեալ նախ 'ի մըծ-
բին՝ 'ի նախքն Թաց ամի ծննդեանն քրիստոսի, եւ ապա յե-
զեսիա նորոգեալ յիւրմէ, այր իմաստուն եւ ընտիր վարուք-
որ եւ եղև անդրանիկ ամենայն Թագաւորաց Քրիստոնէից,
Հաւատալով 'ի քրիստոս ընդ առնուլ զլուր սքանչելեաց նորա,
եւ Թղթակցելով ընդ նմա՝ որում եւ պարգև յղեաց տէրն
մեր զպատկեր իւր տպաւորեալ 'ի դաստառակի: Յետ համ-
բարձմանն քրիստոսի մկրտեցաւ 'ի սրբոյն Թադէոսէ ամե-
նայն տամբ իւրով եւ քաղաքաւ, բժշկեալ եւ յուրկութենէ:
Ապա գրեաց աստուածասէր Թագաւորն հրովարտակ եւ 'ի
վերին հայս առ սանատրուկ քեռորդի իւր՝ լսել քարոզու-
թեան Թադէի հանգերձ աշխարհաւն: Պրեաց եւ առ տի-
բեր կայսր յորդոր 'ի քրիստոսական հաւատս, նոյնպէս եւ առ
ներսէհ արքայ ասորեստանի, եւ առ արտաշէս արքայ պարսից:
Եւ այդպիսի փութով բարեպաշտութեան փոխեցաւ յա-
նանց Թագաւորութիւն երկնից, յետ երկց ամաց մկրտու-
թեան իւրոյ, այն է ամ տեառն 34:

Թ.

Թադէոս առաքեալ Հայոց՝ էր յեթմանսից, եղբայր
Թովմայի առաքելոյ, յորմէ առաքեցաւ ըստ խոստմանն Քր-
իստոսի յեզեսիա առ արգար. եւ բժշկեալ զնա՝ մկրտեաց
ամենայն տամբ իւրով եւ բազմութեամբ քաղաքին. եւ յետ
լուսաւորելոյ զմիջագետս՝ գնաց հրովարտակաւ արգարու 'ի
վերին հայս, եւ դարձոյց զՍանատրուկ հանգերձ ընտանեօքն
եւ այլովք բազմօք 'ի հաւատս քրիստոսի: Լ՝ԱԼ յետ մահ-

ուան արգարու իրըն տիրեաց սանատրուկ Թագաւորու
Թեան նորա ողջոյն, եթող զՔրիստոս, և դարձաւ անդէն
'ի կուռս: Բայց դուստր նորա իմաստուն կուսանն Սահակոս
յարեցաւ բոլորով սրտիւ 'ի տէր, և աշակերտեալ սրբոյն
Թագէի՝ եղև նորա բանտակից և չարչարակից: մանաւանդ
Թէ և առաքելուհի գտեալ՝ զբազումն ձգեաց քարոզու-
թեամբ յաշակերտութիւն քրիստոսի: և արար աստուած նը-
շանս մեծամեծս 'ի ձեռն սրբոյն Թագէի և սանդխտոյ՝ հան-
դերձ երկնաւոր տեսեամբք: Բնդ որ զայրացեալ սանատրու-
կոյ՝ ետ բաղմբ տանջել զերկոսեանն: և ապա սրբուհին
սանդուխտ հարաւ սրով ընդ լանջս, և յորդառատ արեան
բղխամբ աւանդեաց զողին յամի տեառն իբր 48 կամ 45.
և 'ի ծագել լուսոյ 'ի վերայ նորա՝ բազումը հաւատացին 'ի
տէր. և Թուրքն Թագէոս Թաղեաց զնա 'ի Թաքուն տեղւոյ:
ապա և ինքն զլխատմամբ կատարեցաւ, և մարմին նորա ամ-
վուրեցաւ 'ի մէջ վիմի պատասուելոյ՝ յարտաղ դաւառի Ուր
և յետ Ժամանակաց զինի լուսաւորչին՝ մեծ սքանչելեօք
յայտնեցան նշխարք երկոցունց: և շինեցաւ եկեղեցի 'ի վե-
րայ նոցա: որպէս տեսի 'ի լեակատար պատմութեան նոցա:

Բ

Բարեկամութեամբ առաքեալ՝ մին յերկոտասանից, շրջեցաւ
քարոզութեամբ 'ի բազում տեղիս արեւելից՝ սկսեալ 'ի հա-
յոց և 'ի մարաց մինչև 'ի խորասան պարսից և 'ի հնդկիս,
այլ տիրապէս եղև հայաստանեայց հայր հոգեւոր: և արա-
քեալ զբազում աւուրս 'ի վասպուրական աշխարհի՝ շինեաց
անդ եկեղեցի և կուսաստան, և եդ անդէն 'ի հոգւոց վանս
զհրաշանկար պատկեր սուրբ Երաւածածնի տալարեալ 'ի կի-
պարիս փայտի 'ի Ժամ աւանդման հոգւոյն: որով և արար
առաքեալն բազում նշանս: և դարձոց զբազումս: Եւ յետ
այլոց մեծամեծ գործոց անցեալ ընդ գողթն գաւառ՝ եկն
յաղբակ. ուր մկրտեաց զագուրհի զքոյր արքային սանատրուկոյ,

և զտերեւտիս Հաղարապետն արքունի, որ եկալ էր ըմբռնել զնա, և զայլ բազում թիւն: Քարկացեալ սանատրիոյ՝ ետ ունել զառաքեալն քրիստոսի և խոշտանգել աղգի աղգի տանջանօր. 'ի վախճանի մորթեղերձ արարին զնա, և այնպէս Հանին 'ի խաչ. և զի դեռ կենդանի կայր, Հարին զնա քրով. մինչև աւանդեաց զհոգին՝ յամի տեառն իւր 50:

Յ

Յաղատ առաքեալ՝ կոչեցեալն զբէրս, որ անուանեցաւ Լադէ. էր մի յերկոտասանից, եղբայր յակորայ արգարոյ՝ Տեառն եղբօր, որպէս և անուանէ զանձն 'ի սկիզբն Թղթոյ իւրոյ. ուստի կոչն նաև յաղատ յախբէան. իսկ ոմանք շիթթեն զսա ը Թադէոսի առաքելոյն Հայոց՝ միոյն յօթմասանից և եղբօր Թովմայի. վասն զի որպէս նա, նոյնպէս և սա ինքն յուրա Թադէոս շրջեցաւ քարոզութեամբ 'ի միջագետս և 'ի Հայս. և էանց 'ի պարսս բնդ շմաւոնի նախանձայողի. և յետ բազում վաստակոց և նշանաց եկեալ անդրէն 'ի Հայս՝ Հանդիպեցաւ բարթուղիմեայ 'ի սահմանս աղբակայ՝ 'ի տեղին որ կոչեցաւ օթեաց խաչ. և յետ կատարման նորա ինքն զնաց 'ի քաղաքն որմի, և անդ նահատակեցաւ բազում տանջանօր. կամ ըստ այլոց յարատ քաղաքն 'ի խաչ Հանեալ՝ նետահար սպանաւ վասն անուանն քրիստոսի:

Ս Հայոց Քրիստոսի և նախ:

Ո

Ուրեմն սուրբ Ճգնաւորք (զորս սովորեցան յետինք քահանայս կոչել ըստ պաշտաման առաջնորդի նոցա) էին ոգիւ հինգ 'ի կայսերական սպառառնէ, որոց գլխաւորն կո-

չիւր ի յայտնէն՝ զի Ոսկի առաքելքը զեպարանութեամբ ՚ի հը-
ռովմայ առ սանատրուկ արքայ հայոց, և հանդիպելովք սըր-
բոյն թագէի առաքելայ յաշխարհէս մերում, ՚ի տեսանելն
զգրանելիս նորա՝ որով ճայնեաց յանունն քրիստոսի առ
մի յեղանց մայրի, և ետ զայն ոսկեանց ՚ի կերակուր, և
ապա զոսկերան ՚ի մի ժողովեալ՝ անշրէն կենդանացոյց զեղն,
հաւատացին ՚ի քրիստոս, և մկրտեալք յառաքելոյն՝ աշա-
կերտեցան նմա. որ և ձեռնադրեաց զՈսկի ՚ի քահանայ :
Իսկ յետ կատարման սրբոյն թագէի՝ գնացեալ ոսկեանց յա-
կունս եփրատայ մօտ ՚ի լեւոն ծաղկէց որ ՚ի ծաղկոտն դա-
ւառի, շինեցին խաղճ՝ և կրօնաւորեցան : Եւ զկնի իբր խմ-
ամաց սղոթմամբ տեսուն իջեալ ՚ի լեւոնէն՝ գնացին յար-
քունիս արտաշէսի հայոց արքայի և սաթինիկ թագուհւոյն՝
քարողել նոցա զքրիստոս : և դարձուցին զաղգակիանս թա-
գուհւոյն՝ որ էին յալանաց, զորս բերեալ սրբոյն ոսկեայ լի-
ւեր յապունս եփրատայ՝ մկրտեաց անդ, և կոչեաց զանուն գըլ-
խաւորի նոցա Սուբիաս : Բնդ որ զայրացեալ արտաւաղդայ
արքայորդւոյ հանդերձ եղբարք իւրովք՝ եհաս ՚ի մենարանս
ոսկեանց, և ետ ծառայեց իւրոց խողխողել զերանելինս յամի
տեսուն իբր 107 : զորս եկեալ ամիտիեցին սուբիասանք, և
կրօնաւորեցան ՚ի տեղե նոցա :

Ս

Սուբիասանք էին անձինք վեշտասան կամ ութուստասն՝
աղգաւ ականք, արբ անուանիք յարքունիս ՚ի պալատական
և ՚ի զինուորական կարգէ, որք եկին ՚ի հայս բնդ սաթինիկ
դշուղի հարմանցելոյ արտաշէսի հայոց արքայի, և լուեալ անդ
քարողութիւն սրբոյն Ոսկեայ քահանայի և ընկերաց նորա՝
գնացին զհետ նոցա, և մկրտեցան յապունս եփրատայ՝ տե-
սանելով մի առ մի յայտնապէս զքրիստոս, և զլեւաւորն ՚ի
նոսա քահագրաս կամ բարաբաղա՝ անուանեցաւ Սուբիաս :
Եւ ՚ի նահապաղիլ սրբոց ոսկեանց ՚ի պառաճառս իւրեանց թա-

ղեցին զնոսա, և ինքեանք կրօնաւորեցան 'ի Ճգնարանս նոցա 'ի լեառն ծաղիկոյ խոտաբուս կենօք . այլ յետոյ 'ի պարարտութենէ խոտոյ տեղոյն հրաժարեալք՝ անցին 'ի բագրեանդ դաւառն 'ի լեառն սուկաւ, և կացին անդ զամս խգանտանելի Ճգնութեամբ՝ կրելով զվիշտս ամառան և ձմեռան 'ի բացի, մինչև իբրև զվայրի քօշ երեւելն մարմնիք նոցա, կամ որպէս քարինս մամռոտս . և ստէպ աղօթելն վասն խաղաղութեան և լուսաւորութեան աշխարհին հայոց : Իսկ իբրև մեռաւ Շապուհ արքայ ականաց, և նստաւ Վաղարշապատ կամ դատիանոս, իմացեալ զանցս սուբխասանց 'ի ձեռն լըրտեսաց՝ առաքեաց զօրագլուխ զոմն բառլոհա անուն, դարձուցանել զնոսա յաշխարհ իւրեանց, ապա թէ ոչ՝ կորուսանել . և բառլահայ քննեալ զնոսա, և գտեալ հաստատուն 'ի ծառայութեան քրիստոսի, ետ պրկել զնոսա միմի 'ի չորս ցիւց, և խանձողել ջահիւք և լապտերօք . և սպա կոտորեցին զնոսա դահիճք 'ի բերան սըոյ՝ յամի Տեառն իբր 130 . բաց յերկուց կրտսերագոյն բնկերաց սրբոցն, որք առահի ծածկեալ էին 'ի խոշորս լերին . և ապա եկին Թաղել զմարմնս վրկայիցն, այլ ոչ գտին . զի աստուած ծածկեաց զնոսա յայտնել 'ի յետին ժամանակս : Իսկ երկօրին նոքա մեծապէս սարջացեալք ընդ զրկիլ իւրեանց 'ի պատկէ նահատակութեան՝ առաւելագոյն Ճգնութեամբ կատարեցին ընկեանս իւրեանց, մինչև փոխեցան առ տէր, և Թաղեցան յանգեորդաց : Եւ 'ի տեղի կատարման սրբոց Սուբխասանց ըղնեաց աղբիւր ջրոյ 'ի բժշկութիւն ամենայն ախտաժեւաց :

Հախիթիմեանք սրբասուն կուսանք էին 'ի հռովմայ առ դիոկղետիանոսիւ . որոյ 'ի խնդրեն զհրաշագեղն հռիվիմէ առնուլ իւր 'ի կնութիւն, դաստիարակ նորա Վաղարշ մայր վանաց էառ զնա և զայլ բնկերս նորա հանգերձ քանի մի քահանայիւք, և վախեաւ յորեւելս . ուր յետ շրջելոյ ընդ

բազում տեղիս՝ խնամօք տեսնեն եկեալ զտեղի առին ՚ի հայս՝
արտաքոյ քաղաքին վաղարշապատու ՚ի հնձանա, անձինք ե-
րեսուն և եօթն։ Ալ յաղմանէ կայսեր խնդրեալ զնոսա
տրդատայ Թագաւորին մերոյ, իբրեւ եղիտ մօտ առ իւր, ցան-
կացաւ հարսնացուցանել ինքեան զհօխիսիմէ՝ եթէ քաղը-
րութեամբ և եթէ բռնութեամբ . այլ կոյսն սուրբ
դօրացեալ երկնաւոր ձայնիւ՝ չետ տեղի բանից Թա-
գաւորին, այլ վանեաց և զքեանեաց զհօկայ արքայն մե-
նամարտութեամբ ՚ի սենեկի։ Ալ ՚ի ստիպել Թագաւորին
զպայիանէ՝ զի խրատեսցէ զհօխիսիմէ զսան իւր անսալ կա-
մաց իւրոց, նա ընդ հակառակն խրախուսեաց պինդ կալ ՚ի
սրբութեան և ՚ի հաւատարմութեան առ քրիստոս . վասն
որոյ հարբն քարամբք զքերան գայիանեայ։ Ապա իբրեւ յանհը-
նարս եմուտ տրդատ, հրաման ետ չարաչար մահու կորու-
սանել զհօխիսիմէ . զպոյ նախ զլեզուն հատին . և ապա
պրկեալ յորսայս ՚ի չորս ցիցս՝ խորովեցին զմարմինն բոցով
ջահից . և պատառեալ գայլախաղ քարամբք զորովայնն՝ վայ-
թեցին զաղիս նորա, և բրեցին զաչս . և ապա անդամ ան-
դամ յօշեցին, և զընկերս նորա՝ որք եկեալ էին ամիսովեւ
զնշխարս նորա, սուր ՚ի վերայ եղեալ կտորեցին, ոգիս լք .
և զմին՝ որ հիւանդ կայր ՚ի հնձանատեղին՝ անդ սպանին սը-
րով . և մնաց մնայն գայիանէ երկու ընկերօք ՚ի պալատն։

Ապա ՚ի վաղիւ անդր ձեռնարկեալ և յերեսին Ղա-
յանեանս՝ պրկեցին զլեքաքանչեւն ՚ի չորս ցիցս . և ծակեալ
զպճիւղունս ոտից նոցա՝ փչեցին, և զերծին զմարթ նոցա . և
զծոճրական ծակեալ՝ ընդ այն հանին զլեզուս նոցա . և սայ-
լասուր քարամբք ճեղքեալ զորովայնս՝ ցրուեցին զաղիսն . և
ապա հատին զգլուխս նոցա։ Օրս յետ ինն աւուրց եկեալ
Ժողովեաց սուրբ լուսաւորիչն մեր . և յետ բժշկելոյ զԹա-
գաւորն և զամենայն հարուածեալսն՝ ետ շինել երիս վկա-
յարանս ՚ի վերայ սրբոց կուսանաց՝ հօխիսեմեանց, գայիա-
նեանց, և ՚ի վերայ մինաւորին՝ որ ՚ի հնձանատեղին յամի
տեսնեն 301։

Տ

Տարաք արքայ հայոց արշակունի՝ էր որդի խոսրովու առաջնայ, վախուցեալ ՚ի մահուաննորա ՚ի ձեռն արտաաղբայ մանդակունոյ ՚ի կենարիա. և իրբն աճեաց, եղև այր զօրաւոր և հսկայ անսպարտելի. և երթեալ ՚ի հռոմէ՝ ՚ի դուռն դիտկլեախանոսի կայսեր՝ մեծամեծ քաջութեամբ իւրովք պատկեցաւ ՚ի նմանէ, և եկն տիրեաց հայրենի աթոռոյն. և դարձոյց առ ինքն պատուով զքոյր իւր զԽոսրովի դուռնայ, զոր զերծուցեալ էր օտայի ամատունոյ յամուրնաւնի. և հառ իւր ՚ի կնուծիւն զԼ. շինեալ տիկին զգուստր արքային արանաց: Եւ յետ չարչարելոյ բազմաբ զգրիգոր լուսաւորէն մեր վասն ՚ի քրիստոս հաւատոյ՝ և արկսնելոյ ՚ի վերապ, յորժամ՝ յաւել նահատակել և զհռիմիմեանս, հարաւ ՚ի տեառնէ գաւազանաւ սաստիկ խրատու, մինչ զի ՚ի խղարգէմ՝ կերպարանս փոխիլ, և ըստ օրինակին նաբուդոնոսորայ ընդ գազանս ճարակիլ. նոյնպէս և զօրք նորա մարեգնեցան, և եղև հարուածք մեծամեծք ՚ի ժողովրդ դեանս: Յայնժամ խոսրովիգուստ պարկեշտ օրիւրդն ետես զհրեշտակ աստուծոյ ՚ի տեսեան երկիցս և երիցս. և յազումանէ նորա երթեալ ածին զսուրբն զրիգոր. որով եղև բրժըլուծիւն և լուսաւորութիւն աշխարհին. և յամիտիւն լուսաւորէն զնշխարս հռիմիմեանց՝ ինքնին թագաւորն արքդատ բրէր զտեղի հանդստեան նոցա, և աշխէն տիկինն և խոսրովիգուստ ընկալեալ զհոգն ՚ի հանդերձս իւրեանց՝ ողբէին արտաքս: Յետ այսորիկ ՚ի միրտիլ արդատայ՝ և ընտանեաց նորա ՚ի սրբոյն գրիգորէ անծիւ բազմութեամբ ՚ի գետն եփրատ՝ հանդերձ ծագմամբ լուսոյ յերկնից և երկմամբ լուսեղէն նշանի խաչին, կոչեցաւ անուն արդատայ յովհաննէս. որ և յայնմ հետէ յայր այլ փոխեալ՝ եղև գործակից լուսաւորէն ՚ի դարձուցանել զհայաստան աշխարհ ՚ի լոյս աստուածգիտութեան, և օրինակ ջերմեանդն աստուածպաշտութեան կատարեալ առաքելութեամբ: Եւ զինի բա-

զում և մեծամեծ գործոյ՝ յաւուրս ծերութեան թողեալ
զհոգս աշխարհի՝ առանձնացաւ ՚ի լեառն սեպուհոյ ՚ի մի-
այնարան լուսաւորէին խոտակրօն ճգնութեամբ. և ապա յա-
նուպոյ իշխանաց կոչեցեալ անգրէն յաթոռն, և ոչ առեալ
յանձն, գեղով մահաւ դբաւ ՚ի կենաց բաղմախայլ ճառա-
գոյթն տատուած պաշտութեան՝ ՚ի հատակի իբր ձե ամաց՝
յամի տեառն 341: Եւ յառաջ քան զնա (որպէս երեւի)
փոխեցաւ առ աստուած աստուածատէր թագուհին՝ աշխէն
տիկին, որ ՚ի վաղուց հետէ հրաժարեալ ՚ի վայելից կեն-
ցաղոյն՝ ճգնողական վարուք առանձնացեալ էր յամրոցն գառ-
նոյ: Եւ յայտէս և առաքինազարգ օրիորդն խորովիղուխա՝
կուսակրօն սրբութեամբ և ամենայն բարեպաշտութեամբ
ղարդարեալ, անդ ՚ի գառնի կատարեաց ղէեանս իւր ՚ի հա-
նոյս աստուծոյ:

Վերեւոյ Լ ^{Երանայի} առաքելաշնորհ հայրն մեր, էր
յարշակունեաց թագաւորացանց՝ որդի անակոյ պարթեւի ՚ի
ցեղէս աուրէնեան պահլաւի, յղացեալ յաշխարհին հայոց
յարտաղ գաւառ՝ մօտ ՚ի տապան սրբոյն թագէի առաքե-
լոյ, և ծնեալ ՚ի վաղարշապատ յամի 257. զոր ստնտու-
նորա սովիւ ապրեցուցեալ ՚ի կոտորածէ տանն անակոյ՝
տաւաւ ՚ի կեսաբիւս, ուր մկրտեալ մնաւ առաքինութեամբ
և իմաստութեամբ. և յարբունտ հասեալ ամուսնացաւ, և
ծնաւ զվրթմանէս և զարիստակէս: Եւս հաւանութեամբ
սրբաօէր ամուսնոյն իւրոյ մարիամայ մեկնեալ ՚ի նմանէ՝ գը-
նաց առ Թորգատ որդի խոորովու արքայի հայոց սպանելոյ ՚ի
հօրէն իւրմէ անակոյ հատուցանել յանձնաթիւ ծառայու-
թեամբ զմասս հօրն. և եկեալ ընդ տրդապոյ թագաւորե-
լայ ՚ի հռովմայ ՚ի հայս, իբրեւ հրաւիրեցաւ ՚ի նմանէ՝ ՚ի
պաշտօն կոոյ՝ յայանեաց զքրիստոնէութիւն իւր, համարձակ
քարոզելով զճշմարտութիւնն: Սկսն որոյ տանջել սկսաւ զնա

տրդատ բազում՝ և անհնարին չարչարանօք, որպէս յայտ է ամենեցուն՝ ի լիակատար վարուց նորա. և յետ ամենայնի՝ ետ ընկենուլ զնա՝ ի խոր վիրաւոյն արտաշատու. ուստի յետ իբր ժե ամաց հանեալ ապտուածային ազդեցութեամբ՝ եկն և լուսաւորեաց զհայաստան աշխարհ մեծամեծ՝ նշանօք, բըժշկելով զտրդատ արքայ և զամենայն հարուածեալսն. և զինի՝ ձեռնադրելոյ եպիսկոպոս ի ղերնդէ հայրապետէն կեսարուն՝ մկրտեաց զԹադաւորն և զԺողովուրդն. քանդեաց բղմեհեանս, և շինեաց հիւրհանգիստ և վանորայս։ Աւ զինի դարձին արիստակեայ ի Ժողովէն նիկիոյ՝ կարգեալ զնա ի տեղի իւր՝ ինքն տաւանձնացաւ ի սեպուհ լեառն, հրեշտակալին վարուք ճգնեալ. և ի միայնութեան փոխեցաւ յերկէ յերկինս՝ կեղեանի նահատակն և խոստովանող վկայն բրիսատսի։ Իսկ մարմին նորա յետ ժամանակաց եկն ի յայտ. և սիւռեցան սուրբ նշխարք նորա ի բազում տեղիս։

Ը.

Ըրեպոսիկէ՝ որ և արաբիկէ, եր կրտսեր որդի սուրբ լուսաւորչի, անեալ ի մանկութենէ ի կեսարիա ընդ ձեռամբ մօր իւրոյ մարիամայ ի կրօնաւորական վեճակի. և ապա միայնացեալ ի վանս և յանապատս՝ կեայր յարդեւական խցի հրաշալի ճգնութեամբ, մինչև ետ կոչել զնա Տրդատ արքայ. և սուրբն գրիգոր հայր նորա ձեռնադրեաց զնա եպիսկոպոս իբրև փոխանորդ իւր. զոր առաքեաց ի տեղի իւր ի սուրբ Ժողովն նիկիոյ. յետոյ ի կամիլ իւրում տաւանձնանալ յանապատ՝ կարգեաց զարիստակէս յաջորդ իւր՝ կաթողիկոս ամ հայոց. որ և ղեղեցիկ ծաղկեցոյց զարդինս հօր իւրոյ, և պայծառացոյց ղեկեղեցիս հայաստանեոյց ամենայն բարեկարգութեամբ։ Աւ վասն անաչառ յանդիմանելոյ զանուղայ գործս արքեպիսկոպի իշխանին չորրորդ հայոց՝ սպանաւ ի նմանէ ի ծովաց գաւառի ի վերայ ճանապարհի, վկայեալ

վասն ճշմարտութեան՝ յամի 338 . և թաղեցաւ 'ի Թիւ
աւանի եկեղեցւոյ գաւառի:

II.

II, րեանէս սուրբ Հայրապետն մեր՝ էր երէց որդի սուրբ
լուսաւորչին, ծնեալ 'ի կեսարիա, և անեալ 'ի վարս առա-
քինութեան. ուր և ամուսնացեալ ծնաւ երկուս որդիս՝ Ըյ-
գրիգորիս և զյուսիկ. և ապա կոչեցեալ 'ի կարգ երիցու-
թեան՝ պաշտէր զխորհուրդն ամենայն սրբութեամբ. մինչև
խնդրեցաւ և կոչեցաւ 'ի տրդատայ արքայէ 'ի վաղարշապատ.
ուր զինի կատարման եղբօր իւրոյ սրբոյն արիտակեայ՝ ընտ-
րեցաւ 'ի տեղէ նորա յաթոռ Հայրապետութեան Հայոց. և
եղև Հովիւ քաջ և առաքինի. և արար բազում ուղղութիւնս
և բարեգործութիւնս աշխարհին. իսկ իբրև սպանին իշ-
խանք անուղղայք զսուրբն տրդատ, առաքեցին արս սիկսրեանս
և 'ի վերայ սրբոյն վրթանայ՝ որ էր յայնժամ՝ 'ի սուրբ
կաթապետ տարոնոյ, սպանանել զնա. այլ 'ի յարձակիլ նոցա
'ի վերայ սրբոյ Հայրապետին՝ կապեցան ձեռք նոցա անե-
րևոյթ զօրութեամբ. և նա էանց ընդ մէջ նոցա խաղաղու-
թեամբ. ճետ այսորիկ բաղում ջանս յանձին կալաւ սուրբն
վրթանէս վասն օգտի և խաղաղութեան Հայոց աշխարհին. և
'ի խնդրոյ նախարարաց զնաց անձամբ 'ի դուռն կայսեր ք-
աիրանայ Թոռինն տրդատայ, և Թադաւորեցուցեալ զնա՝ ե-
րեւր 'ի Հայս. և ինքն յետ բազում արդեանց Հանգեաւ 'ի
տէր, և Թաղեցաւ 'ի Թորգան՝ յամի 339.

III.

III, րեանէս Ռեծն՝ պարթևազեան սուրբ Հայրապետն մեր՝
էր որդի աթանազիսեայ սրբւոյ յուսկան, Թոռն Թոռին լու-
սաւորչի, կրթեալ 'ի Հոգևոր և յարտաքին գիտութիւնս
'ի կեսարիա և 'ի կոստանդնուպօլիս. ուր և վեհայացեալ առ-

պիտանի իշխանի՝ ծնաւ զտուրն տահակ . և փայլեալ ամենայն կարգօք առաքինութեան՝ ընտրեցաւ կաթողիկոս Հայոց: Ի ձեռնադրիւ նորա քահանայ և եղիսկոպոս ՚ի կեսարիա յեւեթբիոսէ պատրիարքէ տեղւոյն ընդ որոցն բարադի կեսարացւոյ՝ էջ ՚ի վերայ երկոցունցն հոգին սուրբ աղաւնակերպ, և ՚ի պատարագել անդ սրբոյն ներսեօի՝ երեւցաւ սիւն հրեղէն յերկնից, և լսելի եղեն ձայնք հրեշտակաց, և դէմք նորա փայլեցին հանգոյն մովսէսի: Եւ եկեալ նորա ՚ի հայս՝ եղև նորոգիչ աղբիւս, պայծառացուցանելով զաշխարհն ամենայն բարեկարգութեամբ, և մարբելով յամենայն անկարգութեանց: Ընեաց հիւրանոցս և անկեանոցս՝ և վանորոյս անթիւս, և ծաղկեցոյց զհայաստան իբրև ըզդրախա Լիսուծոյ, և կրեաց բազում աշխատութիւնս մասն ՚ի խաղաղութեան պահելոյ ղԹաղաւորութիւն հայոց, գնալով անձամբ մինչև ՚ի դուռն մաղեսի կոյսեր, որ գալով աբիտեան՝ տքորեաց զերանելին՝ ՚ի կողի մի անբնակ, ուտոի գար ձեալ պատուով առ մեծն Թէոդոսիւ՝ առաջնկայ դատաւոր զովոյն կոտորնդնուպօղոյ, և վերստին եկեալ յաթու իւր՝ յետ բազում գործոց վայելականաց քաջ հովուի՝ գեղով սպանաւ ՚ի պապայ արքայէ կշտամբելոյ ՚ի որոցն յաղագօ խառնակ վարուց: այլ նախ քան զաւանդումն հորւոյն մարգարէաբար պատմեաց զանցս հայոց աշխարհիս, և ընդհանուր ամբողջաց յաւուրն յետինս, որ և հետ զհետէ կատարեցան, և կատարին: Իսկ մարմինն սրբոյն Թաղեալ ՚ի Թիլիստանի յեկեղեաց դատուի՝ յամի 384. յետ ժամանակաց բազմաց յամի 1272 յայանեցաւ սքանչելեօք՝ յաւաւրս յովհաննու երզնկացւոյ:

Ս

Ստեփանոս արքեպիսկոպոս տեղապետն մեր՝ լուսազարդ շառաւիղ տեղաւորէին, էր որդի մեծին ներսեօի. և որք մատցեալ ՚ի ամենգիտոյ մօրէ՝ Իւրմէ՝ սնաւ առ հօր իւ-

բում՝ ամենայն կրթանոր առաքինութեանց, և հոգեւոր և արարելի իմաստութեամբ. և մտեալ ՚ի կարգ աշխարհի ՚ի սարկելոյ ամենեցուն՝ զի մի՛ շնչի զաւակ ասանն ըռաւոր չի, յովմէ ինքն մնայն էր մնացեալ, ծնաւ զուստը մի տահա կանոյշ անուն. Միգա ՚ի տխրել նորա վասն չունեցոյ զաւակ արու, Ետեւ տեսիլ հրաշալի յառաջ արկաւադութեան իւրոյ ՚ի կաթողիկէն վաղարշապատու. ուր յայտնեցաւ նմա ՚ի հրեշտակէն հանդերձեալ վիճակ աշտարհին հայոց, և այլ խորհուրդք կատարածի աշխարհեա և յոյժմ հետէ ետ երա ներին սահակ զանձն իւր բոլորովին ՚ի հանապազորեանն ա ղօթա և յընթերցմունս. և ձեռնագրեալ քահանայ՝ յաւել ՚ի ճգնութիւնս, և ատացաւ աշակերտս վնթաւն՝ իտա րազնագրեացս և բոկադնացս. որովք շրջի իրեն մնեալ աշ իտարհի, և քարոզէր զբանն աստուծոյ. մինչև ընտրեալ յա թու. կաթողիկոսութեան՝ եղև տիրապէս երկրորդ ըռաւոր ըիչ ազգիս գործակցութեամբ արդոյն մեծորայ, Թաքումս ներով զաստուածաշունչ զիրո և զմատենոս հարց, և կոր դաւորելով զեկեղեցական սրաշատմունս, հանդերձ ծանր հոգովք աշխարհին՝ յանձն առելով երթալ վնտալիտոյից ազգիս երկիցս մինչև ՚ի դռուն պարոնց, և դարձեալ զեղերելով մերթ ՚ի բաժնի նոյս, և մերթ ՚ի բաժնի կայսեր. իւր յոյսը ամենայնի վերայ վնտն շնորհանելոյ ՚ի խորհուրդ տիրաւեաց նախարարաց՝ կոչեցաւ ՚ի պարոս, և բնիկեալ յաթուղին՝ աղբիւրա ՚ի գիւղահոջ. և յետ բազում տառապանաց արձակեալ ՚ի հայս՝ ՚ի խոր ծերութեան միւտան դամ ետ զանձն յամենայն աշխատատիրութիւն յօգուտ աղբիւր. և լցեալ զառաքա իւր անշախտ արդեամբք՝ փոխեցաւ յեկեղեց յամի տեսան 440. յառաք ծննդեան իւրոյ՝ որ էր առաջինն նաւատարքի, ամաց առելի քան զհարիւրոց. քանակն իբր ճի. և թաղեցաւ յաշտիշատ. ուր և շինեցաւ քաթուլ եկեղեցի ՚ի վերայ արդոյն:

Ս

Սեպտեմբ. որ և հաշիւայ՝ տուրք հայրն մեր, և աստուածա-
րեալ ըստուհապետ տանս հայոց, էր որդի վարդանայ առն
Մատուածասիւրի 'ի հացեկաց տարոնայ. երբեմն նօտար սրբոյն
ներսեսի մեծի, և ապա ատենագալիւր յարքունիս՝ յաւուրցն
վարագդատայ մինչև 'ի խոսքով երկրորդ. վարժ գոլով և 'ի
ղինուորական մրցմունս, և սիրելի յաչս ամենայն աւագաց
սքանչելի առաքինութեամբ իւրով. որով և առ ոսն հա-
րեալ զաշխարհ՝ չորաւ 'ի մենաստան մի գողթն գաւառի.
և զարգացեալ յոյժ 'ի հոգեորս՝ ձեռնադրեցաւ քահանայ.
և ապա առանձնացեալ յանապատ՝ բնակելով 'ի քարան-
ձաւս՝ ճգնէր խոտամբերութեամբ. մինչև տնկեաց Մատուած
'ի սիրտ նորա զխորհուրդ այդ առնելոյ ազգին 'ի ձեռն քա-
րողութեան բանիւ և գրով. որոյ վասն աշակերտեալ զս-
մանս՝ նորօք հանդերձ լուսաւորեաց զբազում տեղիս, մար-
բելով 'ի մնացելոց հեթանոսական աղանդոց և յանկարգու-
թեանց՝ մեծամեծ նշանօք հանդերձ: Եւ եկեալ առ մեծն
ուսհակ՝ խորհուրդ առար և ջանացաւ ընդ նմա վասն գիւտի
հայերէն գրոյ 'ի Թարգմանել զսուրբ գիրս. և յետ բա-
ղում՝ քրտանց և աղօթից՝ հրաշալի տեսեալք ընկալաւ յա-
տուծոյ զնորհա յօրինելոյ զտառս մեր, որպէս և զվրաց և
զաղուանից. և բազմացոյց աշակերտս և գարոցս, աջակից
գոլով սրբոյն ոսհակայ 'ի Թարգմանութիւն և յամենայն
մատակա հոգեորս: Իսկ յետ մահու նորա կալեալ վեցամ-
սեայ ժամանակաւ զաթոռ կաթողիկոսութեան՝ փոխեցաւ
յաշխարհէ յամի 441. 'ի վաղարշապատ, ուր 'ի ժամ ա-
ւանդման հոգեդն խաչ լուսեղէն երեւցաւ 'ի վերայ տանն.
որ և տեւեաց 'ի վերայ գագաղաց միչև 'ի տանիւ և Թաղել
զմարմնն նորա յամուրն օշական 'ի վիպարան սրբոց. որպէս
յայտ է 'ի լեակատար պատմութենէ նորա՝ ըստ գրելոյ ձեռ-
նասուն աշակերտաց նորին, կորեանն և խորենացոյն:

Մ

Մոլեկան փերնայ, կամ փերնոկուկայ, այն է խորենային՝ ձեռնատուն աշակերտ և աղքատի սրբոյն մեղրուպայ, էր 'ի խորնի աւանէ տարնոյ, փայլեալ 'ի մէջ աշակերտակցաց իւրոց կատարեալ իմաստութեամբ և հոգեւոր հանձարով և հրեշտակային վարուք օրինակ բարի տուեալ աշխարհիս հայոց՝ իբրեւ երկրորդ սահակ և մեղրուպ ղինի փոխելոյ նոցա առաստուած. որ և ընտրեցաւ եպիսկոպոս բաղրեանդայ և արշարունեաց՝ ղինի եղնկայ կողքացւոյ. և հովուեաց զհօտ իւր ամենայն արթնութեամբ մինչև 'ի խոր ծերութիւն, անուարապ աշխատասիրելով միանգամայն 'ի գրաւոր վաստակս և 'ի Թարգմանութիւնս 'ի սրբաւորութիւն ազգիս, յօրինեալ զբաղում գիրս և ճառս և ներբողեանս և շարականս ընտիրս. Եւ մարգարէական ոգեով գրեաց առ սահակ արծրունի՝ զոր ինչ հանգերձեալ էր աստուած առնել ընդ զարմ նորա և ընդ բազրատունիս. յարուցանելով Թագաւորս յերկոցունց նախարարութեանց անտի, որպէս և եղեն իսկ 'ի յետագայ դարս. նոյնպէս գուշակեաց 'ի մասնաւորի և գնահատակութիւն երկուց եղբայր փառաւոր իշխանացն արծրունեաց, իմն սահակայ և համաղասպայ. Եւ ինքն այրն աստուծոյ խորենացին կատարեաց զբաղմարդիւն կեանս իւր իբր 'ի ճիւղ մայն հասակի:

Ս

Սարգիստայ սուրբ զօրավարք և զօրականք՝ են ուղք քաջ վկայք 'ի պատուական նախարարաց հայոց, և 'ի զօրաց նոցա ընտրելոց. յորոց իբր երեք հարիւրն 'ի ճակատու անդ մեծի պատերազմի նահատակեցան 'ի դաշտին արտազու յամի տեղն 451. յեօթներորդ աւուր պենտեկոստէի, հեղով զարիւնս իւրեանց 'ի վերայ քրիստոսական հաւատոց. և մնացեալքն յետ ելեցն 'ի պատերազմէ՝ 'ի նոյն աւուրս մասնեալ 'ի ձեռս պարսից՝ սպանան վասն սուրբ հաւատոց. որք և 'ի գուրդս

գումարս որոշեալ 'ի զարդ երկնային զինուորութեան երեւեցան
տիներեւ տեսեամբ երանելի մոգպետին հաւատացելոյ 'ի ձեռն
սրբոց զԼոնդեանց: Իսկ հանդէս մեծի վկայութեան սրբոց
վարդանանց յայտ է յլարձակ պատմութենէ նոցա՝ ի զբ-
րելայ սրբոյն եղիշէի և զազարայ վարպեցւոյ, հանդերձ ըս-
տորագրութեամբ մեծամեծ գործոց առաքելնի գլխոյ քաջ
նահապաղացո՞ սրբոյն վարդանայ, որ էր թոռն սրբոյն սա-
հակայ պարթևի 'ի դատերէ նորա սահախանուշայ, որ տուաւ
համադասարց մաքիկոնէի:

Ը.

Եւ շոն կամ շոգանի կոչեցեալն ըստ գգումանաց և ըստ
պայծառ գեղոյ, աղախինն աստուծոյ Սարգսի՝ որ և վար-
դանանի, էր երէց գումար սրբոյն վարդանայ մեծի, տուեալ
'ի կնութիւն վաղդենի վրաց բզեշի՝ որ թագաւոր էր 'ի
մծխիթա. որպէս և վերք քոյր նորա վարդանայ՝ եղև կին
արշաւրի կամարականի: և եղև յետ կատարման սրբոց վար-
դանանց՝ վաղդէն այրն շուշանայ առ հաճոյ լինելոյ յաչս
արքային պարսից ուրացաւ զքրիստոս. ընդ որ չհանդուրժեալ
սրբուհւոյն շուշանայ՝ յանդիմանեաց զայր իւր, և ոչ կու-
մեցաւ հաղորդ լինել նմա իւիք իւրօք, մինչև դգաստացի.
Իսկ վաղդենայ ջանացեալ և զէին իւր հանել 'ի հաւատոց՝
տանջէր զնա սովու և ծարաւու և գանիւ զամս վեց, մինչև
տորեցաւ մարմին նորա վերօք և ցաւօք. այլ նա գոհութեամբ
տանէր ամենայնի 'ի սէրն քրիստոսի: Իսկ յամին եօթնե-
րորդի՝ յաւուր միում շարաշար հարեալ լախտի 'ի վաղդե-
նայ՝ կիսամահ զերծաւ ուրեք 'ի ձեռն տաղերն իւրոյ ջոշ-
կայ. և հաղորդեալ սուրբ խորհրդոյն՝ աւանդեաց զոգին,
ընկալեալ զբարեխոն նահատակութեան, և թաղեցաւ սր-
տուով յաշխարհէն վրաց՝ յամի իւր 458: Սա ինքն շուշան
վախոց 'ի ձեռաց առն իւրոյ ուրացողի զուրբ խաչն նա-
նեայ 'ի մծխիթայէ յաշխարհն հայոց. ուստի կոչեցաւ այն

նաև շուշանայ խաչ . իսկ վազգէն չարաչար սպանաւ 'ի վախ
Թանկայ արքայէ վրաց:

Ն

Ներսէս Կաթողիկոսն որ և Շիրակէ սուրբ հայրապետն մեր՝
'ի լուսաւորչեան զարմէ իջելոյ 'ի դստերէն սահակայ պար-
թեւի 'ի մէջ տան մամիկոնէից, էր որդի ազիրատայ իշխա-
նի՝ Թուինն գրիգորի մագիստրոսի 'ի դստերէ, ծնեալ 'ի կող-
մանս խարբերդու, և ուսեալ առ ոտս ստեփաննոսի զխնա-
կանի, և ձեռնադրեալ քահանայ և եպիսկոպոս յեղբորէ
իւրմէ 'ի գրիգորէ կաթողիկոսէ պահլաւունայ 'ի հռոմի-
լայ: Ուր և եղև յաջորդ նորա 'ի հայրապետութեան յամի
տեառն 1165. և 'ի Թուին հայոց ոժդ . շնորհադարգեալ
ամենայն առաքինութեամբ և հոգևոր հանձարով, և յաջ-
ղակ 'ի գիր և 'ի բան՝ մեղրածորան վարդապետութեամբ և
մարդարտաշար բանահիւսութեամբ . որով յօրինեաց զիրս
ոտանաւորաց, շարահանս, երգս և տաղս և գանձս բազում
յոյժ . գրեաց և զայլ հոգեւշահ մատեանս և Թուղթս հոգե-
յորդորս: Եւ որ մեծն է . սքանչելի քաղաքավարութեամբ
սուրբ վարուց իւրոց և աստուածիմաստ բանիւք հոգեբուղի
լիթանց զարմացուցեալ զյոյնս բովանդակ՝ ձգեաց զկայսրն
և զպատրիարկ նոցա 'ի սէր խաղաղութեան ընդ ազգի իւ-
րում, և արար մեծամեծ բարեգարդութիւնս յեկեղեցի հա-
յաստանեայց, և յետ բազում ճգանց և տքնութեանց՝ լի
արդեամբք հանդեաւ 'ի տէր յամի 1173. թիբ . 'ի հասակի
հէ ամաց, և Թաղեցաւ 'ի հռոմիլայ, ուր կոյ գերեզմանն նո-
րա մինչև յայսօր՝ պատուեալ նաև յօտարաց տէր ներսէս
անուամբ:

ՅԱՒԵԼՈՒՆԸ

Երբոր խաչ հանելու Մեղսուկինը, որ ասում էր, իմանա՞նք ի՞նչ
Որդւոյն է հոգւոյն սրբոյ:

Երբոր ձեռքը ճակատին ենք տանում և ասում, , Մա-
նուն հօր, , հասկանում ենք թէ հայր Կտուած ամենից
բարձր է: Երբոր ձեռքը ներքե բերելով ասում ենք, , և
Որդւոյ, , իմանում ենք թէ Որդին Կտուածոյ Յիսուս Քրի-
ստոս երկնքից իջաւ, (աշխարհք եկաւ) և մարմին առաւ Սա-
րգիս սուրբ կուսից մեր փրկութեան համար: Եւ երբոր ձա-
խից աջ կողմն ենք տանում և ասում ենք, , և հոգւոյն
սրբոյ, , հաւատում ենք թէ Քրիստոս սուրբ խաչի զօրու-
թեամբն և հոգւոյն սրբոյ շնորհօքն մեզ ձախ կողմիցը (դը-
ժոխքից) աջ կողմը (աթոյսութիւն), մեղքից դէպ 'ի առա-
քինութիւն, չարից դէպ 'ի բարին տարաւ: Եւ վերջը՝ երբ
ձեռքը սրտի վրա բերելով ասում ենք, , Լիցն, , նշանա-
կում է՝ թէ ամենասուրբ Երրորդութեան անունն կրեցի՞նք
(տալեցի՞նք) մեր սրտի մէջ: Եւ թէ անունն սուրբ Երրոր-
դութեան՝ հաստատ և անշարժ մնում է մեր սրտի մէջ:
Իսկ և Լիցն նշանակում է եղիցի եղեցի, այո՞ ճշմարիտ:

Ղարձեալ իրաջը քրիստոնէութեան նշան ընելով՝ հա-
լածանայ ժամանակը քրիստոնեայք երեսին խաչակնքելով՝
միմեանց նշան էին տալիս քրիստոնեայ ընելու, և հրկորդ՝
խաչակնքելով երեսներին նկարագրում ենք մեզ Քրիստոսի
չարչարանքը և խաչելութիւնը, և իբրեւ ճշմարիտ հետեող
Քրիստոսի՝ խաչակից և չարչարակից ենք ընում նրան:

Լիցն և գիշերային ժամո:

Ղարհանամ զԲէն Տէր Լիստուած իմ, որ պարգեւե-
ցեր ինձ հանդիստ քնոյ խաղաղութեամբ: Եւ զարթու-
ցեալ ժամանեցուցեր զիս կանխել յերկրագոյնութիւն փա-

աւարեալ անուանդ քում սրբոյ. Տէր ինձ Տէր, աղաչեմ
զքեզ, զմեացուած գիշերիս խաղաղութեամբ անցուցանել. և
զամենայն ժամանակս կենաց պանդխտութեան իմոյ՝ երկե-
ղիւդ քով ամբացի և պահանջ. Արպէս զի անարատ վարուք կե-
ցեալ յայսմ աշխարհի, ժամանեցից յերանաւետ յաւիտե-
նական 'ի կեանսդ: Ենորհօք և մարդասիրութեամբ Տեառն
մերոյ և ժրիչին Յիսուսի՝ Քրիստոսի: Բնդ որում Քեզ
հօր և հօգւոյդ սրբոյ վայելէ փառք, իշխանութիւն և
պատիւ. այժմ և միշտ:

Լ. ԳԼԿ ԽԱՅԱԿԱՅԻՆՆԵՐ:

Օարթուցեալ 'ի քնոյ՝ կարդում առ քեզ թագաւոր
բարձրեալ, որ պարգեւիչդ ես քնոյ. 'ի ծագել լուսոյ առա-
ւօտուս, ծագեան առ իս զոյս ողորմութեան քո: Օ՛ի ընդ
եկից արեւուն՝ արեւակնդ արդարութեան մացէ 'ի խորս սրտի
իմոյ. ճառադայթ փառաց քոց փայլեցոյ 'ի միտս իմ, և
Տեառնագրութիւն սրբոյ Խաչիդ տարածեցի ընդ շունչ և
ընդ մարմին իմ: Օ՛ի դու ես Արարիչ լուսոյ և հաստիչ
գիշերի, և Քեզ վայելէ փառք, գոհութիւն և պատիւ. այժմ
և միշտ:

Հրէշաւային Երգ 'ի ծնունդն Քրիստոսի:

Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ. և յերկիր խաղաղու-
թիւն 'ի մարդիկ հաճութիւն: Եւ օրհնութիւն քեզ 'ի բար-
ձունս, օրհնեալ ես Տէր Աստուած մեր. օրհնեմք զքեզ և
գովեմք զքեզ: Խոստովանիմք Տէր զքեզ և երկիրպագանեմք
քեզ. փառաւորեմք զքեզ. գոհանամք Տէր զքեզն փան մեծի
փառաց քոց: Տէր թագաւոր սուրբդ երկնային. Աստուած
և հայր ամենակալ. Տէր և Արդի հօր միածին Յիսուս Քր-
իստոս և սուրբ Արդի: Տէր Աստուած գառն Աստուծոյ և
Արդի հօր. որ առեր զմերս 'ի կուսէն: Աղորմեցար, բարձեր
զմեզս աշխարհի. և արդ ընկալ զաղաչանս մեր: Սուրբ

որ նստիս ընդ աջմէ Հօր՝ ողորմեաց մեղ : Օր դու միայն սուրբ՝ դու միայն բարձրեալ ես՝ դու միայն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս : Տէր և Հօգի սուրբ՝ որ 'ի փառս Աստուած ընդ Հօր. ամէն :

Եւ յամենայն ժամ օրհնեմք զքեզ . Տէր և գոյեմք զանուն սուրբ քո՝ յաւիտեան և յաւիտեանս յաւիտենից : Արժանի արտ Տէր զօրս զայս խաղաղութեամբ , և առանց մեղաց պահեալ զմեզ : Օրհնեալ ես Տէր Աստուած Հարցն մերոց . գոյեալ և փառաւորեալ է անուն սուրբ քո յաւիտեանս . ամէն : Օրհնեալ Տէր՝ ուսո՛ ինձ զարդարութիւնս քո : (երկոյ կրկնեալ) : Տէր ապաւեն եղեր մեր յազգէ յազգ : Ես աղաչեմ Տէր ողորմեալ ինձ և բժշկեալ զանձն իմ . ես մեղայ քեզ : Յոց մեղ Տէր զողորմութիւնս քո . և զփրկութիւնս քո տուր մեզ : Տէր ողորմութիւն քո յաւիտեան , զգործս ձեռաց քոց մի՛ անտես առնեմք : Տէր իմ զքեզ ապաւեն ինձ տրարի . ուսո՛ ինձ առնել զկամս քո՝ զի դու ես Աստուած իմ : 'Ի քէն է Տէր՝ աղբիւր կենդանութեան . և լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս : Օրհնեալ զողորմութիւնս քո՝ որք ճանաչեն զքեզ Տէր :

Երէ Խաչի

Խաչի քո Քրիստոս երկիր պաղանեմք , և զսուրբ Խաչելութիւնդ քո մեծացուցանեմք , և զսուրբ Յարութիւնդ քո փառաւորեմք : Եկայք հաւատացեալք երկիր պաղեսցուք Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ . վասն զի եկն 'ի ձեռն Խաչին իւրոյ շնորհաց պարգեւս աշխարհի : Սուրբ Աստուած , սուրբ և հզօր , սուրբ և անմահ , որ խաչեցար վասն մեր ողորմեալ մեզ :

Փառք սուրբ Խաչիդ ալիլուիա , սուրբ մատնութեանդ ալիլ . չարչարանացդ ալիլ . խաչելութեանդ ալիլուիա , սրբոյ Թաղմանդ ալիլուիա , սուրբ յարութեանդ ալիլուիա :

Փառք և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Վարդապետ:

Սուրբ խաչիւս աղաչեացուք զՏէր. զի սովաւ փրկեացէ զմեզ 'ի մեղաց' և կեցուցէ շնորհիւ ողորմութեան իւրոյ: Ամենակալ Տէր Աստուած մեր. կեցո՛ւ և ողորմեա՛:

Աղօլ:

Պահպանեա զմեզ Վրիստոս Աստուած մեր՝ ընդ հովանեաւ սուրբ և պատուական խաչիւդ քով 'ի խաղաղութեան: Փրկեա՛ յերեւելի և յաներևոյթ թշնամայն: Աւժանաւորեա՛ գոհութեամբ փառաւորել զքեզ ընդ Հօր և ընդ սրբոյ Հոգւոյդ. այժմ և միշտ:

Եւստակիոս Կերտէ:

Մեծին Որդի և Բանդ Աստուած և անմահ Էութիւն, որ յանձն առեր մարմնանալ 'ի սրբուհւոյ Աստուածածնէն և 'ի միշտ կուսէն. անխորիսնելիդ մարդ եղեալ խաչեցար Վրիստոս Աստուած մեր, մահուամբ զմահ կոխեցեր. մինդ 'ի սրբոյ Երրորդութենէն՝ փառաւորակից ընդ Հօր և սրբոյ Հոգւոյն՝ կեցո՛ւ զմեզ:

Աղօլս յառաջ քան պարտաւարութիւն:

Ամենաբարի Աստուած, առաքեա՛ առ մեզ զշնորհս Հոգւոյդ. քո սրբոյ, որ պարգեւէ մեզ զմիտս և կապուիք զդօրութիւնս հոգւոյ մերոց, որպէս զի մեք ընդունելով զաւանդեալ մեզ ուսմանս՝ զարգացուք քեզ Ստեղծողիդ մերում 'ի փառս, 'ի մեծութարութիւն ծնողաց մերոց և յօգուտ Եկեղեցւոյ և Հայրենեաց:

Օ՛հի Կառնաթիւն :

Գոհանամք զքէն Արարիչ , զի արժանի արարեր զմեզ
շնորհաց քոց՝ լուսելութեան ուսմանս . օրհնեալ զՍեփարայի,
զՕհոյոյ և զՈւսուցիչս մեր , որք առաջնորդեն մեզ 'ի գի-
տութիւն բարութեան , և տնւր մեզ զկարողութիւն 'ի
շարունակութիւն ուսմանս այսորիկ :

Երեւեան աղօթք

Ի սուր ճայնից մերոց Տէր Աստուած մեր . բնիպ զա-
ղայանս մեր , զհամբարձումն ձեռաց մերոց՝ և զլանս աղօթից ,
որբելով զերեկոյի պատարագս մեր 'ի հոտ անուշից՝ 'ի հա-
ճոյս քեզ պատրաստել : Յաւել 'ի մեզ Տէր ամենակալ՝
զհաւատ , զյոյս , զօգն , և զամենայն գործս առաքինութեան .
որպէս զի ըստ կամաց քոց բարեսիրաց՝ միշտ կրօնաւորեալք
բարեպաշտութեամբ 'ի տուէ և 'ի գիշերի . և արժանաւորք
եղիցուք յաղագս անձանց մերոց իրկութեան , և վասն հո-
գեւոր կենացդ աղաչել զքեզ Տէր . և դատենել 'ի քէն զշնորհս
և զողորմութիւն . և գոհանալով փառաւորեսցուք զՀայր և
զՈրդի և զսուրբ Հոգիդ . այժմ և միշտ :

Ե. Դ. Օ Թ. Բ

Տեառն Երեւեան

Հաւատով խոստովանիմ և երկիրպաղանեմ քեզ ,
Հայր և Որդի և սուրբ Հոգի . անեղ և անմահ բնութիւն .
Արարիչ հրեշտակաց և մարդկան և ամենայն եղելոց : Եւ ո-
ղորմեալ քո արարածոց՝ և ինձ բազմամեղիս :

Հաւատով խոստովանիմ, և երկիրպագանեմ՝ քեզ՝ ան-
բաժանելի լոյս, միասնական սուրբ Երրորդութիւն և մի Մի-
տուածութիւն, արարիչ լուսոյ և հալածիչ խաւարի, հա-
լածեալ ՚ի հոգւոյ իմնէ ղխաւար մեղաց և անգիտութեան,
և լուսաւորեալ զմիտս իմ՝ ՚ի ժամուս յայսմիկ ալօթել քեզ
՚ի հաճոյս, և ընդունել ՚ի քէն՝ զխնդրուածս իմ։ Եւ ողոր-
մեա՛ քո արարածոց՝ և ինձ բազմամեղիս։

Հայր երկնաւոր՝ Մտուած Ճշմարիտ, որ առաքեցեք
զորդիդ քո սիրելի ՚ի խնդիր մալորեալ ոչխարին, մեղայ յեր-
կինս և առաջի քո, ընկալ զիս որպէս զանառակ որդին,
և զգեցո՛ ինձ զպատմութեանս զառաջին զոր մերկայոյ մե-
ղօք։ Եւ ողորմեա՛ քո արարածոց՝ և ինձ բազմամեղիս։

Որդի՛ Մտուածոյ՝ Մտուած Ճշմարիտ, որ խոնարհեցար
՚ի հայրական ծոցոյ, և առեք մարմին ՚ի սրբոյ կառէն Սա-
րիսմայ՝ վասն մերոյ փրկութեան. խաչեցար և թաղեցար և
յարեար ՚ի մեռելոց, և համբարձար փառօք առ Հայր, մե-
ղայ յերկինս և առաջի քո. յիշեա՛ զիս որպէս զաւագակն, յոր-
ժամ՝ դաս արքայութեամբ քով։ Եւ ողորմեա՛ քո արարածոց՝
և ինձ բազմամեղիս։

Հորդի՛ Մտուածոյ՝ Մտուած Ճշմարիտ, որ իջեր ՚ի յորդա-
նան և ՚ի վերնատունն, և լուսաւորեցեր զիս մկրտութեամբ
սուրբ աւաղանին. մեղայ յերկինս և առաջի քո. մարբեա՛ զիս
վերստին Մտուածային հրով քով՝ որպէս հրեղէն լեզուօք ըս-
տուրբ զառաքեալսն։ Եւ ողորմեա՛ քո արարածոց՝ և ինձ բազ-
մամեղիս։

ՍԱԽՆՆ

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Thyry

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

40

121

nr 222 anzahl lgn -
H3M lgnpu an lgnab

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

~~lyfingur~~

